

SOMOGYI MÚZEUM

14.

SÍRFELIRAT RUDNAY GYULA

— 1881 — 1957 —

EMLÉKÉRE

SOMOGYI MÚZEUM FÜZETEI

Kiadja a Rippl-Rónai Múzeum

Kaposvár, Postafiók 70.

Szerkeszti: Takáts Gyula

1. A RIPPL-RÓNAI MÚZEUM ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSAINAK VEZETŐJE
2. A SOMOGY MEGYEI MÚZEUMOK RÉGÉSZETI ADATTÁRA
3. A SOMOGY MEGYEI MÚZEUMOK, EMLÉKMÚZEUMOK ÉS KIÁLLÍTÁSOK VEZETŐJE
4. FEHÉR ERZSÉBET: JÓZSEF ATILA KIÁLLÍTÁS BALATONSZÁRSZÓN
5. KÁVÁSSY SÁNDORNÉ: RIPPL-RÓNAI A SOMOGYI SAJTÓBAN
6. DR. DRAVECZKY BALÁZS: A SOMOGY MEGYEI MÚZEOLÓGIAI KUTATÁS TÖRTÉNETE
7. KNÉZY JUDIT: A HEDREHELYI GÖLÖNCSÉREK (A SOMOGY MEGYEI FAZEKASKÖZPONTOK TÖRTÉNETÉBŐL)
8. DR. HOSS JÓZSEF: HALÁSZAT, NÁDARATÁS ÉS TÁPLÁLKOZÁS EGY NAGYBEREKI KÖZSÉGBEN (SOMOGYSZENTPÁL)
9. KOPPÁNY TIBOR—SÁGI KÁROLY: A KERÉKI FEHÉRKÓVÁR TÖRTÉNETE
10. SÁRA PÉTER: BERZSENYI EMLÉKMÚZEUM NIKLÁN
11. BÉNYI LÁSZLÓ: A ZALAI ZICHY MIHÁLY EMLÉKMÚZEUM
12. KANYAR—KERECSENYI—KNÉZY: FEJEZETEK POGÁNYSZENTPÉTER TÖRTÉNETÉBŐL
13. SOMOGYI NÉPHAGYOMÁNYOK (NÉPRAJZI PÁLYÁZÓK ANYAGÁBÓL)
14. LÁSZLÓ GYULA: SÍRFELIRAT RUDNAY GYULA — 1881—1957 — EMLÉKÉRE

LÁSZLÓ GYULA

SÍRFELIRAT RUDNAY GYULA

— 1881—1957 —

EMLÉKÉRE

1968

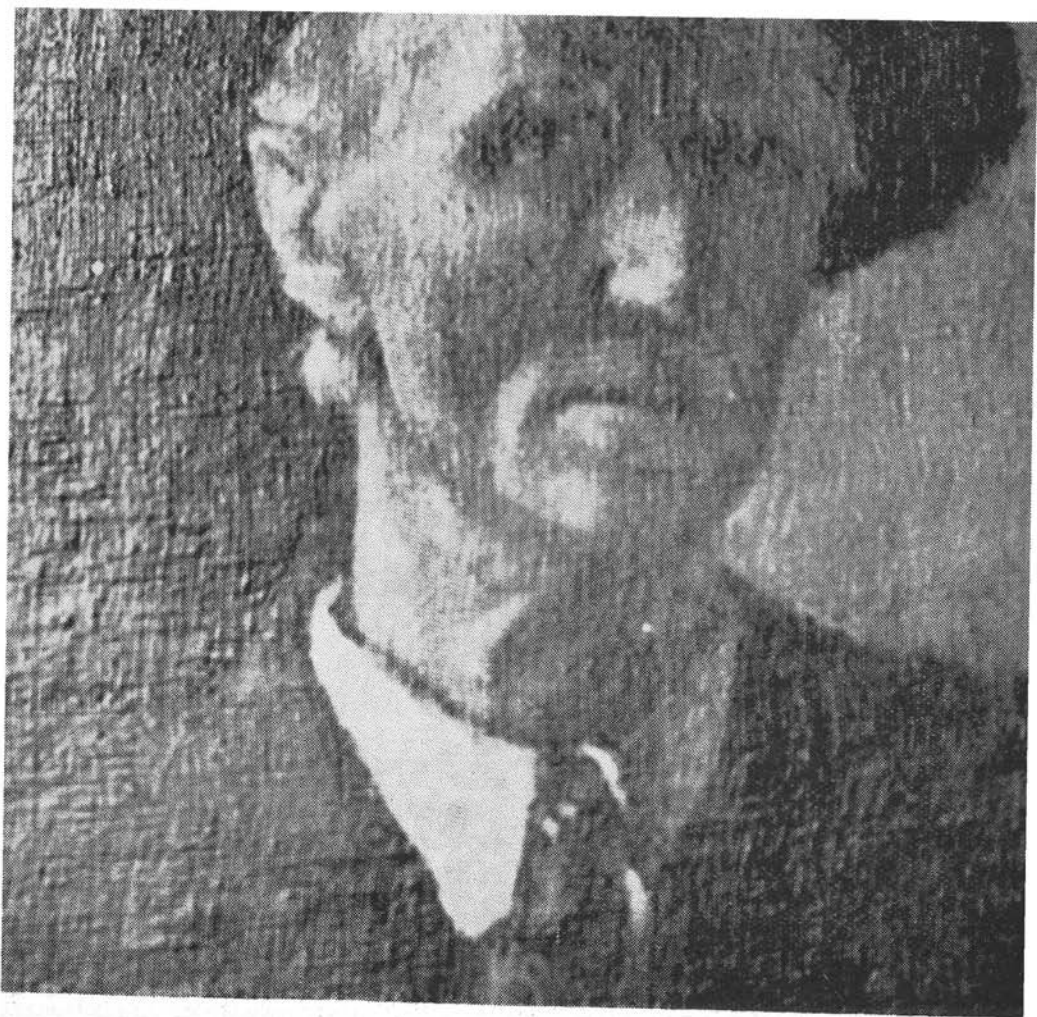
Lektorálta: KISDÉGINÉ KIRIMI IRÉN

Felelős kiadó: DR. TAKÁTS GYULA

68. 11., 5641 Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár

Készült 2000 példányban

„Latiatuc feleim...”

A nagybányai utcák nádfedeles házsorát hiába keresné a mai látogató: a szegénylegények lábnyomát is »hóval lepte be a tél« és régen nem szól már a verbuválók muzsikája, nem rikongatnak fesszes táncuk pattogó ritmusára. Vajon ezzel az elmúlt világgal együtt elmúlt-e az az áldott tekintetű festő is, akinek képzeletét e holt világ fekete lángja gyújtotta fel? Elmúlt vajon e régiakkal Rudnay Gyula művészete is? Nem, mert őt nem a külsőségek ragadták meg — amelyek múlandók — hanem az ágról szakadtban is meglátta a fényes lelkű embert, s kopott tájaiban is a tiszta égbolt tükröződését: az elmúlóban meglátta a múlhatatlant.

Elfogult lennék irányában, mint volt tanítvány? Nyilván igen, bár fiatalságomban elhagytam őt. Most e »kései sírató« alkalmából engedjék meg, hogy megkövessem emlékét. Hogyan is történt?

A Képzőművészeti Főiskolán már harmadik éve voltam tanítványa, amikor kezdtem elszakadni az árnyalatok és színek sötét világától. Kerestem a tiszta vonalat, az árnyéktalan szépséget, a vonalmuzsika halk összhangjait, menekültem a vaskos festéktömegektől, a zsiros felületektől. Egyik alkalommal rajztáblámon ilyenfajta rajz volt, amikor a Mester leült, hogy korrigáljon. Rámnézett: »László úr, ez nem út, ez nem vezet sehová!« Én tisztelettel, de a magam meggyőződésében szilárdan azt mondtam neki: »Nem hiszem Mester!« Szeliden és félve mondtam, de mondtam! Hirtelen kigyuladt az arca, felugrott s továbbment. Hiába kíséreltem bocsánatát kérni, három hónapig felém sem nézett, úgy ment el munkáim mellett, mintha a világon sem lettem volna. Egyszer aztán odaszólt: »csinálja csak!«; majd később, mintha mi sem történt volna ismét magyarázott nekem is. De már elhatároztam magam és év végén átkéredzkedtem Csók mesterhez. Később boldogan hallottam, hogy talán éppen az a vonalrajzom, ami miatt megfedett, osztályának nagy műtermében a falra került keretben; sokan a mai napig is erről a rajzról emlékeznek reám. A háborúban veszett nyoma. Sokáig nem közeledtem a Mester felé, s voltaképpen Kiss Lajos »A szegény ember élete« című könyvéről írott dolgozatom hozott össze vele ismét, most már atyai barátsággal. Nem tartottam illendőnek, hogy egykori ellene-mondásomról csak úgy megfededkezzek, írtam tehát egy levelet a Mesternek, hogy dehogy is akartam én őt bántani, hiszen apám után a legjobban tiszteltem, csakhát fiatalságom hitvallását nem tudtam s nem is akartam megtagadni. Hosszú levélben válaszolt, s hadd idézzem sírfeliratának első soraiként

néhány szavát: »feloldozlak... a posta szárnyaain legjobb indulatú mosolyom kíséretében, ami 72 éves ábrázatomon bizony ritka madarka... olyan tépett, vedlett ázott szárnyú, nem is pacsirta madár, csak verek... megnyugvásom életem végén, ha látom, hogy a mag, amit vetettem, nem terméketlen kősziklára esett.«

Mi, akik tanítványai voltunk, meghatottan, tisztelettel és szeretettel emlékezünk reá és képeire. Tudunk az ő szemével és szeretetével látni embereket és tájakat, vihart és szüzellőn tiszta égboltot. Nemes embersége, lángoló egyénisége feledhetetlen példaképünk.

Mai művészetünk néhány modern mestere — egykor Rudnay tanítványok — ugyanazzal a megilletődéssel és nagyrabecsüléssel idézi emlékét, mint magunk. Ezzel szemben a posztümpresszionistáknak és az újabb irányzatoknak sok képviselője jelentéktelennek tartja őt. Amikor egyikükkel erről beszéltem és kifakadtam, hogy »az Isten szerelmére, hát nem látod, hogy Rudnay nagy festő volt és feledhetetlen ember?«, a fáradt válasz az volt, hogy »érdekes, ezt mások is mondják, én ötödrangú festőnek tartom«. Általában a világos színek és az értelem festői nem szeretik pikturáját, de persze nemcsak Rudnayét. Egyik tehetséges fiatal festőnk arra a kérdésre, hogy milyen emlékekkel jött meg a Louvreból, borzadva válaszolta, hogy: »sötét, igyekeztem olyan gyorsan kijönni onnan, ahogy csak tudtam!«

Lehet, hogy megváltozott a művészet iránti igény? Nemrégén egy másik festő panaszkodott nekem, hogy rémes dolog, hogy nem állíthat ki, »hiszen öt év múlva ezek már idejét múlt dolgok lesznek« — mondta képeiről. Lehetséges, hogy egy ideig uralkodóvá válik a csak »má«-nak festés, mint ahogyan valóban azt tapasztaljuk, hogy két-három évenként új s újabb oldalról közelednek a festés lehetőségeihez új s újabb elméletek magyarázzák, hogy a múlt voltaképpen a művészet félreismerése volt. Félreértés ne essék: nem bántó szándékkal mondom ezeket s még csak nem is keserűséggel; csak megállapítom, hogy ez van, s azoknak, akik ezt képviselik, Rudnay valóban nem jelenthet semmit.

Idő teltével talán, a ma erre érzéketlenek is meglátják, hogy Rudnay képein a palettán keresztül az emberség izzik, s olyan mélyen ismerte a színek természetét és az embert, a tájat, hogy művészte minden nemzedéknek szól. Addig is őszintén — nem kihívón — bánkódunk azokon, akik nem érzik Rudnay »fekete láng«-jának humánusát. El kellene a képzőművészetben is érnünk az irodalom szintjére: az irodalomszeretők, vagy a költők, írók, nem érzik idegennek maguktól a századelő nagy magyar költői nemzedékét, még akkor sem, ha formában és tartalomban a ma életét élik.

* * *

Ebben a kis könyvben egykori tanítványai s azok, akik közel álltak hozzá, beszélnek arról, hogy milyen volt hétköznapjaiban, milyen tanítványai között s milyen amikor a vászon előtt állt. Ez az írás nem akar senkit sem meggyőzni, csak a mában s a jövőben élők elé akar tárni egy emléket, ami könnyeztetően szép volt életünkben.

Mielőtt megkezdzenők az ismerkedést, vessünk számot még valamivel: ne fogjuk csak a kor, az ízlés, a szemlélet megváltozására Rudnay megítélésének változását. Őszintén megvallom, hogy képeinek nézésekor engemet is gyakran elfogott a kétség, vajjon nem torzítja-e az arányokat szeretetem, szeretetünk? Néha — ha éppen úgy hozta a véletlen — 10—15 olyan képet is láttam egymásután, amelyek nemcsak, hogy hidegen hagytak, de aggodalommal töltötték el, csalódással, mert gyengék, néha nagyon gyengék voltak. Máskor — például a családnál lévő hagyaték láttán, vagy a Nemzeti Galéria néhány remekművénél, vagy egy-két magángyűjtemény féltett kincsénél — kimondhatatlan boldogság s egyúttal nagy-nagy komolyság fogta el az embert a képek közelében. Rudnay életműve nagyon egyenetlen, éppen mert bizott festői ösztönében és gyenge munkáit is kiadta kezéből. Csodás alkotások váltakoznak közömbösekkel: a csúcsok a »Nagybábonyi utca«, a »Pihenő hegedüs«, a »Csipkekendős nő«, a mélyzengésű tájképek és még sok-sok mű. E remekművek Rudnayjáról szól ez a rövid írás.

I. FEJEZET

„Mint tükrön a lehelet...” (Petőfi)

— a hétköznapiak Rudnayja —

a) *Életéről, egyéniségéről.*

Rudnay Gyula a magyar költők közül legjobban Petőfit és Csokonait szerette, illendő tehát, hogy a róla szóló emlékezések élén nagy költőink egy-egy sora álljon.

Kérdés, hogy ha nagy alkotókról beszélünk, szabad-e életüket belekeverni alkotásaik ismertetésébe? Az igen és nem kérdőjelét fel kell oldjuk. Az »igen«-t Ady fogalmazta meg a legtisztábban: »Én vagyok Úr, a vers csak cifra szolgál«, a »nem«-et talán Babits: »Nem az énekes szüli a dalt, a dal szüli énekesét.« Valóban: régi-régi műveket nézván, amelyeknek szerzőjét nem ismerjük, nem hat-e reánk éppen olyan erővel a benne lévő humánus, mintha szerzőjéről ezt vagy amaz tudnánk? A mű leválik alkotójáról, megkezdzi önálló életét, melyen már semmi nem változtat, sem dicséret, sem ócsárlás, sem magyaráztatás. Ha ez így van, akkor, miért kezdjük Rudnay Gyuláról való emlékezésünket életével? Azért, mert életének ismerete ugyan egy jótányit nem változtat művein, de igen segít a művek igazi értékeinek a változott időkben való felismerésében. Nem magyarázunk bele a műbe semmit, de azt ami benne van, könnyebben megismerjük kisebb ellenállással érezzük meg, ha ismerjük az embert. Talán egyetlen festőnél, szobrásznál sem olyan jó vezető a műhöz az ember ismerete, mint éppen Rudnaynál. Mosolyában, ételében-italában, bánatában, műtermében, muzsikálásában, táncában és anekdotáiban ugyanannak az emberi magatartásnak jegyeit ismerhetjük fel mint képeiben. Mivel pedig a képet nehezebb olvasni, mint az életet, úgy véltük, hogy segítségére lehetünk azoknak, akik szeretnék megismerni ezt a páratlan művészt.

De ezenkívül is vezetett még valami: mi alkik még ismertük őt, szinte hogy kötelességünknek érezzük, hogy átadjuk emlékeinket azoknak, akik már nem ismerhették Rudnay Gyulát. Nos, ilyen megfontolásokból, s nem pusztán szokásból került a mindennapok Rudnayjának emléke a tanár és a festő elé.

Mondja el életét ő maga, egyik kiadatlan önéletrajzának szavaival, (részletek):

»1878. január 9-én Pelsőcön, Gömör megyében születtem. Elemi iskoláimat Miskolcon, majd Bejében folytattam. Középiszkoláim négy osztályát Sajógömörön, majd az Iparművészeti Főiskolán két évet Budapesten jártam. Münchenbe mentem Hollósy Simon festőiskolájába — 1895-től 1900-ig télen Münchenben, nyáron május 1-től októ-

ber végéig Nagybányán folytattam Hollósy mellett művészi tanulmányaimat — majd Rómában az Istituto di belle arti-n egy évet, Párizsban szintén egy évig folytattam tanulmányaimat. Itthon a palócok közt tanulmányoztam a magyar nép művészetét, majd Hódmezővásárhelyen ugyanezen célból több évet töltöttem. 1915. március 14-én Losoncon a 25-ös gyalogezrednél mint segédszolgálatos 1917 őszeig katona voltam. Sokat festettem. Az 1918-as Ernst Múzeumi kiállításomon ezek a műveim szerepeltek. Szerénytelenség nélkül mondhatom, nagy sikerrel. 1920-tól a reprezentatív magyar kiállítások keretében Hága, Amszterdam, Bécs, Brüsszel, London, Barcelona-i világkiállítás, velencei Biennale, Milano, Róma, Genua, Belgrád, Genf, Bazel, Zürich, Oslo, Helsinkki, Konstantinápoly, Ankara, Pittsburg, New York, Sanfrancisco, Csikágo, Krakko, Varsó — 18—20 év szakadatlan munkálkodása. Itthoni kitüntetésem: Ráth-díj, Álami nagy aranyérem, Fővárosi nagy aranyérem, Kire jubiláris nagy aranyérme, Corvin koszorú, Corvin lánc, Bécs nagy aranyérme, Genua aranyérme, barcelonai világkiállítás Grand Prix aranyérme, 1948, 70 éves születésnapomra Pro arte érem, a Művészeti Tanács Művészetért érem, Baja város itteni munkálkodásom elismeréseképpen szintén éremmel tisztelt meg. 1949. március 14-én Kossuth-díjjal és arany koszorúval tüntetett ki a Minisztertanács. (Önéletrajz Mikli Ferencnél.)

1957. január 4-én halt meg, a farkasréti temetőben temették el.

Az önéletrajz száraz adatsorát tegyük most elevenebbé azzal, amit életéről, gyermekkoráról, későbbi idejéről maga mondott el, vagy mások írtak le:

Édesapja előbb Pelsőcön, majd Bejében kocsmároskodott. Hetedik gyermek volt. Itt Bejében majd mindennap látott 5—6 kocsival járó kóborcigányokat, vándorszínészeket, költőket, vándorlegényeket, édesapja szerette őket. Esténként a kocsmablaknál tanult, messziről klarinétszó hallatszott, jöttek a juhászok, kondások, kezükben balta, bunkósbot. (Kiss Lajos emlékezései.)

»Furcsa ember volt apám, bohém természetű, aki festett, verselt, muzsikált. Festői vénámat tőle örökölttem. Első mesterem a rajzolásban is ő volt. Ezek után természetes, hogy nem volt kocsmáros, barátai is „iparművészekből” rekrutálódtak. Vándorszínészekből, komédiásokból, ripacsokból, akiknek nemcsak ingyen adott kosztot, hanem az ingét is odaadta. Tönkre is ment apám, vagy ötször egymás után...« (Nádas Sándor.)

Édesanyja papot szeretett volna nevelni belőle: »de én az édesapám vérét örökölttem, mint testvérei is, színészek, vándorpoéták és hasonló fajta emberek voltak édesapám barátai... Titkosan, hogy édesanyám ne tudjon róla, jól tartotta és meg-megajándékozta őket. Mintha ma is látnám a fantasztikusan kockás szövetből készült ru-

hájú, torzonborz és megtépázott vadzszeniket, ahogy ki-bejárnak a házukba . . . « (Újság, 1924. május.)

»A vásáros nép rengeteg volt, mindenfajta eladó-vevő. Nemcsak borsodiak, de gömöriek, nógrádiak, hevesiek is, megszámlálhatatlan kocsiikkal, szekerekkel. Egész utcasorok sátrakból, csizmadiák, szűr-szabók, kötélverők, szígyártók, rőfösök, sok mindenféle portékások. Egészen belefáradtam a sok látnivalóba, s nagy hangoskodásba. El-elbámultam a ponyvákon összehalmozott könyvek-füzeteken . . . Sobri Jóska . . . rigmusokba szedett szomorú históriák, kalendáriummok is . . . «

Panorámák képei a nagy tengeri csatákról, nagy szerencsétlenségekről, tűzvészekről, szerencsének afrikai harcairól voltak a látnivalók. Képes Budapest napilapot, Hazánk és a Külföld-et fapetszettek, rézmetszetteket az apja járatta. Petőfi összes költeményeif olvasta mindig. »A mocsár szélén magas jegenye és topolyfák őriásodtak, zúgtak, ha fújt a szél. És én szavaltam hangosan, nekivörösödvé, kezemmel intve, hadonázva, végtelen gyönyörűséggel „Mint a porszem szélvész fuvatán, Repül a legény gyors paripán.” Annyira indulatba jöttem . . . remegtem . . . «

»Sokszor volt vendégség nálunk, régi szokás szerint hajnalig-reggelig tartó is. Kávébarna, molnárszürke, vagy fekete magyarruhás, körszakállas, piros vagy olajbarna arcú emberek. Tisztelendő, vagy tiszteletes úr, jegyző, tanító, vagy tisztartó. Etek, ittak, hangosan beszéltek, Kossuthot, Rákóczit istenítették, szidták a pecsovicsokat, vagy a svarogelb kormányt. Mind szélbali emberek voltak — édesapámmal együtt. Ilyenkor hallottam emlegetni Petőfi nevét is, Tompa Mihállyal együtt . . . «

»Mi még jártunk a fonóházakba félelmetes meséket hallgatni vagy víg históriákat, aszalt vadszilva és som mellett, apró kis petróleum lámpák homályos világításánál. Bejében ismertem meg a kon-dás, a juhász, a csordás külön-külön típusait, vándorénekeseket, koldusokat, éneklő nyomorékokat, vándorckat . . . «

Tizenhárom éves korában meghal édesapja. »Szép, szakállas magyarruhás alakja kitörölhetetlen emléke az ifjúságnak, amint egész lénye, művészi vérmérsékletével és hajlandóságaival legbecsesebb örökségem. Életemnek ő volt a legnagyobb és örökké élő élménye.« (Az életrajzi idézeteket Bényi László közölte.)

Bizony így van ez, életében szinte édesapját ismételte, egyik barátjának így írt: »Bizony jó volna veletek lenni néha-néha egy pohár borocska mellett beszélgetve vidáman tölteni az időt . . . « (Lőrinczy Szabolcsnak írott levél-részlet.)

Szereti az úri cigányokat, állástalan színésznépet, naplopó költőket, lezüllött világmegváltókat, — »szeretem őket mert letről jöttek, jó cimborák. Az apám is szerette őket.«

Máskor meg visszaemlékezett fiatal kora nagy élményére: a magyar történelemre, nemcsak a gömöri táj minden zuga emlékeztette őt erre, hanem tanárai az iskolában: »A nevelésem: sohasem fogom elfelejteni azt az időt, amikor történelemtanárom Bocskairól, Zrínyi Ilonáról beszélt. A magyar históriának ez a megvesztegető levegője izgat...«

»Először költőnek készültem, azután zenésznek és csak később festőnek.« (Gách Marianne.)

1894—95. év. Iparművészeti Iskola éve, ott Székely Bertalan nagy hatással van reá.

1895-ben Hollósy Simonnál Münchenben van: »Nagyon sokat köszönhetek neki, Ritka értékes tanító volt Hollósy, s mint ember is elvarázsló jelenség. Zeneszeretete is együtt tartott bennünket. Hollósy csellózott, én hegedültem s mindketten kotta nélkül magyar s egyéb népdalokat...«

Szerette a müncheni éveket elmesélni, olyan nyomorban éltek, hogy a kertből kiásták a tulipánhagymákat, s azt ették, mondta el Pátzay Pál.

»Róma studium tekintetében reám nézve semmit sem jelentett.« Ráffael — nem elég festői felfogású, én vérdúsabb színt, erősebb vezetést kívántam volna színben... tizenkilenc éves voltam akkor... Igen nagyon hatott rám azonban Velazqueznak Incze pápáról festett arcképe a Doria palota képtárában. Megdöbbentő pillanata volt életemnek, mikor először kerültem elébe. Hollósynál »A természet volt a szent...« »Én is abban az igézetben voltam... nehézségeim akkor kezdődtek... amikor a magyar lelkiség tartalmáról volt szó... — hogy Hollósytól elkerültem... majdnem döntő hatással volt rám az orosz irodalom: Gorkij, a francia menhelyek lakói... sem München, sem Róma, sem Párizs nem tudtak meggyőzni annyira, hogy reájuk támaszkodva alakítsam ki a magyar lelkiség művészetét.«

»Magamról? Beszélni, magyarázni talán nem is esnék nehezemre, de valami lányos szemérem sokszor visszatart...« Később is azt felelte egyszer egy újságírónak, aki életéről, munkáiról kérdezte: »Úgy érzem magam, mint egy kislány, akinek le kell vetkőznie egy férfi előtt.« Ha eddig nagyrészt az ő szavaival ismerkedtünk meg életének néhány mozzanatával lássuk most miként emlékeznek reá, egyéniségére barátai, növendékei.

Szálfa egyenes ember volt, vállait kissé előrehúzva, poroszkáló, elgondolkozó léptekkel járt, derékből kissé előredőlt, bőre sápadt volt, legfennebb ha rózsaszín.

Elekfy Jenő így írt róla: »Rendkívüli egyéniség volt. Családja, felesége és gyermekei imádták, otthon abszolút tekintély volt. Sohasem voltam tanúja semmiféle nézeteltérésnek vagy családi perpatvarnak. Szeretetreméltó vendéglátó volt, szellemes társalgó, kedves tör-

téneteket, anekdotákat ízesen tudott előadni, s mint afféle nagyot-halló ember inkább maga beszélt, mert a társalgást nehezen tudta követni. A vendégekről való gondoskodás, kínálgatás étellel, itallal, cigarettával a Mester állandóan tömött tárcájából szinte folyamatos volt. Öltözéke mindig nett, rendes volt, nem viselt különleges szabású ruhadarabokat. Mikor megismerkedtünk, kemény, szimpla álló gallért viselt, keményített hengeres mandzsettákat, úgynevezett zsakett nyakkendőt, ami egy kissé divatjamúlt gavallér-külösöt kölcsönzött neki, abban az időben pedig még csak 41 volt. Ha elment hazulról cipőit gondosan megtisztította, fekete puha kalapját kikefélté s külsejét mindig a mellényzsebben kéznél lévő kis zsebtükörben ellenőrizte... Közepesnél magasabb (olyan 180 cm körüli) sovány, karcsú, egyenes tartású, aszkéta arcában rendkívüli szellem érződött. Tekintélyes, szép formájú, domború homlok, kis zöldes színű, mélyen ülő szemek, a nemes vonalú orr alatt rövidre nyírott szőke bajuszka, határozott rajzú, keskeny száj, a sovány arcon a csontszerkezet láthatóan dominált, dús szőke haját baloldalt választva, kissé homlokába húzva viselte. Arc kifejezése leginkább barátságos volt... Főiskolai tanársága első éveiben a fizetését a diákmenzának ajándékozta.«

»Pompás megjelenésű, parádés magyar úr, a képeiből lépett ki hetenként kétszer a kis koszos valóságba, aztán gyorsan vissza a nemes leányhoz, a kánai menyegző magyar vitézei közé, betyárok, vonónyűvő cigányok varázslatos világába. Nagy művészt ismertem meg benne.« (Borsos Miklós)

»Egy sovány, magas, szürke zsakettes, kalapos fehér kesztyűs úr áll előttem, 1922 évet írtunk.« (Istókovits Kálmán.)

»Apám fésülte még így a haját. Ma már senki sem fésüli így« — mondta Rudnay Gyula egyszer. (SzLG.)

»Nem egy... kollegánkat segítette ki pénzzavarából. Ezt nagyon dicskréten csinálta.« »Úgy hitt a szépben, a jóban, mint egy tiszta-szívű gyermek.« (Markup Valéria.)

Kiss Lajos elmesélte nekem, hogy egy kislánynak udvarolt Hódmezővásárhelyen és Rudnay Gyulát is elvitte a házhoz. A kislány emlékkönyvét hozta, kérve Rudnay Gyulát írnia, rajzolnia bele. Rudnay lapozta a könyvet, Kiss Lajos szorongással figyelte, amint annál a lapnál egy pillanatra megállt, ahová az Atya — nyilván tekintélyszerzés okából — beírt, s nevét Ludwig Klein-nek írta. Ha akkor egyetlen gúnyos árnyalat lett volna tekintetében, Lajos bácsi föld alá süllyed szégyenében, de Rudnay tovább lapozott, mintha semmi különösét nem vett volna észre. Soha életükben nem emlegette ezt az Atyának, ilyen finom tapintatú ember volt.

Könnyen elérzékenyedett, de ezt titkolta. Róza lánya mesélte, hogy amikor kisunokája a Talpra magyart szavalta, könnyek jöttek

a szemébe; kiment, a kemény férfi látszatát szerette megőrizni. (László Gyula.)

»Kedves, délceg Don Quihote... egyetlen megfelelője Krúdy Gyula.« (Pátzay Pál.)

Vén Emilnek mondta: »Volt egy öcsém, akivel együtt muzsikáltunk, a világháborúban lövés érte a karját, levágták. Isten ne adja, hogy nekem is valamikor bajom legyen, hát megtanultam bal kézzel is rajzolni, festeni, ha valami szerencsétlenség érne, ne kelljen tétlenül élnem.

»Művészapostol, szent ember.« (Mattioni Eszter.)

»Mebüvílte, szinte hipnotizálta növendékeit, játszott velük, rajtuk, mint a zongorista a billentyűkön. Pedagógiai tevékenysége is művészi produkció, alkotói tevékenység volt.« (Csáki-Maronyák József.)

»Furcsa volt, ha tompa, kicsit orrán át, vagy inkább torkából jövő hangján beszélni kezdett.« (Kántor Andor.)

»Szelíd tekintetű, halkszavú volt, szuggesztív ereje lenyűgözőtt mindannyiunkat.« (Litkey György.)

»Nemcsak festészetet tanított, hanem egész életre szóló művészi és emberi magatartást is... Hitt a tisztességben és abban, hogy csak úgy érdemes élni és festeni.« (Chiovini Ferenc.)

»Hófehér inge és zsebkendője világított, mindig sötét színű ruhája mellett. Cipőjén soha senki egyetlen porszemét nem láthatott... a számunkra jéghideg és megközelíthetetlen Mesterből a vulkán tüzével áradt a művészet szeretete.« (Illés Árpád.)

»... egész mivoltával s alakjával szinte asketikus tisztaságot és igazságot idézett. Kiálló arcsontjai mintha tűzben égtek volna — volt benne valami belső parázsló tűz... gondolatai és szavai ebből a belső parászból lobbantak elő... megsemmisülni és újrakezdeni... szinte nem is folytatás... hanem mindig egészen újrakezdeni...« (Patay Éva.)

»Ma is előttem van alakja, amint egyszer az Akadémiáról kijövet az Andrassy úton középen ment hazafelé, könnyű tavaszi kabátban, kissé hanyag eleganciával, felnézett a verőfényes nap felé és — mosolygott és rágyújtott...« (Nagy Albert.)

»... én Rudnayt mint nagy festőt tiszteltem és tiszteltem ma is. Sokkal nagyobb, finomabb festő bárkinél kortársai közül. A felesége arcképe a „Csipkekendős nő” a Márciusi faluvége és még sok-sok remekmű... nem feladatomból művét elemezni. De éppen modernsége miatt érdekes, izgalmas feladat...« (Borsos Miklós)

»Vaszary a konstrukció, Rudnay a lélek embere volt... Rudnay festészete a magyar művészetben külön helyet foglal el. Azt hiszem nem volt példa arra, legalább is nálunk, hogy valakinek a művészete olyan szerencsésen tudta volna a régít az újjal egybe ötvözni. Rud-

nay sokat merített Tiziano, Tintoretto vagy Goya művészetéből, sőt ha bizonyos tájképeire gondolunk a holland mestereket is igen szerette. Ugyanakkor Munkácsy és Paál hatása is érezhető, művészetét gazdagította a két nagy mesternek a döntő befolyása. Végül is Rudnay munkássága beleilleszkedett nemcsak a magyar, hanem az egyetemes európai festészetbe is...« (Barcsay Jenő.)

b) Lakásáról.

A következőkben a Bors u. 4. számú műterméről közlök néhány megfigyelést. A műtermet Tamás Henrik műkereskedőtől bérelte, évi négy képet adott lakbér fejében. A félhomályos kis műterem leírása óhatatlanul eszünkbe idézi a Mester képeit: a kettő valamiképpen egy. Gondoljuk csak meg, lehetett volna-e nagy, világos objektíven modern műteremben Rudnay képeket festeni? Pontosabban szólván: beköltözött volna-e Rudnay ilyen kórházi tisztaságú és minden zugában világos terembe? Aligha! Nem a képek keletkeztek tehát a műterem hangulatában, hanem a műterem alakult hozzá a képekhez. Íme néhány emlékezés:

»A félhomályban keretek aranya csillog, egy falnak támasztott hatalmas dárdá vasa fénylik, a sarokban a földön százéves duda hever, különös kosfejűvel díszítve... vászondarabokon megkezdett női fejek... kényelmes régifajta karosszékek, könyvekkel, roskadásig megrakott asztal... egy szép kommod, kapott szőnyegek...« (Herman Lipót)

Jászberényi lánya mondta, hogy gyakran cserélt apja barátoktól, kereskedőktől régi holmikat képért! (László Gyula)

»Homályos szoba, tompafényű lámpa, tompa fény...« (Szombathy Viktor)

Balázs Attila mondja a Bors u. 4. sz. alatti műteremről:

»Nem is műteremnek nézett ki, hanem inkább valami múzeumnak. Minden bútordarabja régi és különböző volt, úgyszintén a lakás hangulata sötét és misztikus jellegű. Reliquiák egész sora... tele régiségekkel és vitrinekben és tabernákulum fiókjáiban sok magyar régiség. Az egyik sarokban Kossuth Lajos kardja, azonkívül a betyárvilág kétcsövű pisztolyai. A műteremben régi dolmányok, kucsmák, különböző századbeli csipkék, népművészeti faragványok egész sora.«

»A Bors utcai alacsony műterem, Munkácsyval ellentétben egyszerű berendezésű. A belső lakásban voltak olyanféle dolgok, amiről Herman és Balázs is beszélt. Miklóssy Gábor hallotta, amikor az első kiállításnak sikere volt, jelentkeztek a régiségügynökök, s Rudnay sokmindent vásárolt, még egy zenélő madarat is.«

Később látjuk majd, hogy nem szerette a napfényt, hanem a félhomály volt életeleme, a természetet is alkonyi tájnak látta. Nos, nem véletlen műtermének sötét volta sem.

c) *Az asztalnál.*

Talán szokatlan, hogy egy nagy festőről való megemlékezésünkben külön fejezetet szentelünk azoknak az ételeknek, s főként elkészítésük módjának, amelyeket szeretett. De — higgye el az olvasó, — igazán sokmindent megértünk ezzel a Rudnay püktúrából. Hiszen a háziasszony munkája igen-igen hasonlatos a művészéhez. Főztével a természet adományainak ízeit még élvezetesebbé tudja tenni s úgy »rendeli egymás mellé« az ízeket, hogy egymást erősítsék, vagy tompítsák, vagy új ízt nyerjenek, alkárcsak a festő műveli a színekkel. Rudnay a — művészetről beszélve — igen-igen sokszor élt a szakácsművészet hasonlataival, amint az alábbi beszámolóból is kiténik, de kiténik az is, hogy Rudnay a nehéz, tartalmas ételeket szerette, amiben a természetes ízek okoznak örömet s étvágyat, s megvetette a mesterkéltséget, raffinált ízeket, amelyek csak az érzékek izgatására valók, de nem a szervezet egészséges táplálói.

Kiss Lajos írja: »kívánatosan tudta elmondani, hogy gyermekkorában milyen íze volt az egyes enniivalóknak, a kenyérnek, a cseresznyének, a baracknak, a fa-epernek stb.«

»... járogattunk öcsémmel a cigányokhoz, s ettük a hamuba sült vakarót (krumplilevesssel, meg habart bablevesssel. Débor néni — egy vén cigányasszony — sütötte-főzte, mindig pipa volt a szájában főzés közben is, de szíves asszony volt, apró, tőpörödött, sovány termettel... Mindig a küszöbre tette le a tálat három fekete fakanállal...« (Bényi László)

Dusza Páltól a bábonyi református lelkésztől hallottam, hogy egyszer hajnalban kiment gombát szedni. Jól értett a gombákhoz, délre készen lett a pörkölt.

Mikli Ferenc mondta el, hogy ha pl. csinos, de tehetségtelen kislánynak korrigált, akkor a rajz mellett az újházi tyúklevés készítéséről beszélt.

»Nekünk mondta, hogy szereti, ha a szalonna kissé avas, hagyományával és lágynak kenyérrel falatozni s vinkót inni melléje, valami nagyszerű dolog ez. — Azóta szeretem az avas szalonnát.« (László Gyula)

»A pacalpörköltet jó paprikásan szerette, a töltött káposztát dagadóval, borssal, fokhagymával, paprikával. Székely káposzta formájában is, akár egyfolytában ette napokig. »Édes kis menyem az íze itt van a számban, malachússal.« Zöld káposztával is szerette.« (ifj. Rudnay Gyuláné)

Ugyancsak ifj. Rudnay Gyuláné közlése: »A paprikás csirkét galuskával szerette, sztrapacskát juhtúróval, de tehéntúróval is,

meg hordós káposztával, a zöld káposzta is jó megdinsztelve zsiron és abban megforgatva. A pörköltet kicsit csipősen, cseresznyepaprikával, lehetett marha, disznó, malac, birka húsból is.»

Kun István mesélte el, hogy egy alkalommal meghívták őket a Mesterrel vacsorára. Feltálaltak mézet, vaját, sajtot, lekvárt, mindent. A Mester úgy tett, mintha mindezt nem vette volna észre, csak beszélt. Egyszer az asszony nem bírta tovább, kitéltötte a kávéf, tejet és a Mester elé tolta. Rudnay ránéz a tejeskávéra, tovább tolja, »macskának való ez« s jó nagyot szippantott a cigarettájából. Észrevette a szavait követő megdöbbenést: »... drága asszonyom, van egy kis jó füstölt szalonna, meg füstölt kolbász?« Hát hogyne volna, csak estére nem lesz nehéz? — No, ha van, ide vele, mert étvágy az van.« 76—77 éves volt akkor. A töltöttkáposzta volt az étel-ek királya, s tyúkhúsleves csak csigatésztával, más nem jó bele.

»Szerette nagyon a csiklevest, ez nem halleves, hanem gyúrt-tészta tojás nélkül suhintott levesbe, darabos hagymával. Egyszer két csirke is várta ebédre kirántva, de ő azt kívánta, hogy »nyárson sült csirkét« adjanak, a másiktól — pedig szerette — egy falatot sem evett. Szerette a rákpecsenyét is. Egy alkalommal a helyi rendőrkapitány az egész legénységet nekiállította rákot fogni s egy vödörre való rákból készített számára pecsenyét Róza lánya. (Rudnay Róza—Halasy Miklósné)

Szentgyörgyi Kornélnak mondta, hogy »... a világ legjobb húsa a rák ollójában van«. Fogni úgy kell, hogy szalmaszálba rothadt májat tesznek.

Papp Emilia fényképén »cigánypecenyét« süt a Mester Péccsett. Lőrinczy Szabolcsné mondta el, hogy nagyon szerette a sztrapacs-kát, ahogyan ő készítette. Lőrinczyné, amikor tudta, hogy Rudnay Gyula jön, rakott káposztát készített kolbász, szalonna, paradicsom szeletekkel, rajta bőven tejföllel. »Ez a művészet« — mondta a Mester őszinte csodálattal.

Cukrászsüteményt nem evett, — macskának való — mondta, a sós süteményeket szerette, édes tésztát nem. (Kun István)

Elekfy Jenő mondta el, hogy Rudnaynak szokása volt, éjjel, ha felébredt enni kívánt. Ezért az éjjeli szekrényén mindig volt odakészítve valamiféle étel. Mattioni Eszter emlékszik rá, hogy a síroki művésztelepnek vacsorát rendelt: kirántott vargánya gomba, csirke paprikás, túrós csusza volt a vacsora.

Rudnay Gyula és Csók István beszélgetése a következő volt egy alkalommal, amelyet Rudnay Gyula mondott el Miklóssy Gábornak: »Beszélgettem Csókkal egyszer, kissé haragosan mondtam neki, hogy nem lehet a közönséget örökösen cukrászsüteményekkel traktálni. Erre Csók: »... de töltöttkáposztával sem...«

Szeiffert János közlése: »Korrektúráin szokta mondani: mindent hagymával kell indítani, rossz képre pedig: olyan, mintha málnaszörpvel öntötték volna le. Töltöttkáposzta volt a non plus ultra, ez volt a legnagyobb dicséret.«

Táray Teréz, aki Pécssett, majd Baján volt növendéke, mesélte el a következőt: Növendégeitől megkérdezte a Mester egyszer, hogy szeretik-e a töltöttkáposztát. Ebből indította el a korrekturát. »Csinálják csak addig, míg folkhagymaszagú nem lesz!«

A jó ebéd s egy-két pohár »borocská« után cigaretta mellett kerültek elő Rudnay híres anekdotái. Néhányat mi is idézünk, akár csak ma hallgatnók kissé ty-sen ejtett sz hangjait, kissé orrból mondott szavait.

Lőrinczy Szabolcs emlékszik, hogy a Mester Bábonyban ismert meg egy öreg csavargóféle embert, nagyon tetszett neki s el kezdett vele beszélgetni, ez volt a szokása, mielőtt festeni kezdett, szerette megismerni modelljeit. »Szereti-e maga a hurkás babfőzeléket csülökkel?« A legkedvesebb ételem, mondta a csavargó — »hát ebben megegyeztünk«. »Hát a túróscsúszát szereti-e? Nagyon« »... hát ebben is megegyeztünk« Hát a fehéret szereti-e vagy a kadarkát? »Én a kadarkát — »ebben is megegyeztünk. Nem akar egy kis pénzt olcsón? Én csak mondom, hogy hogy álljon, vagy üljön, s magának más dolga nem lesz, mint hogy úgy marad.« El is kezdi a festést, de öt-tíz perc múlva az ember elszunyókált, elaludt! Költögeti, folytatja a festést, de bizony megint csak lekoppan a feje. Alig-alig sikerült tető alá hozni a képet. Közben megetette, megitatta, úgy ahogy megbeszélték. Kérdezik ám a falusiak utána, hogy milyen ember az új gazdád? Nagyon derék ember, azt szereti, amit én, jó magyar ember, csak — ne festene!«

Rudnay Gyula példaként használt anekdotája a táblabíróról és a hajdúról, amit arra mondott el nekünk, ha kérdezte valaki, hogy melyik művész nagyobb, vagy melyik út járhatóbb voltaképpen Deák Ferenc adomájának változata (Eötvös Károly: Emlékezések. 1904. 297 l.) »Kocsi Horváth Sámuel veszprémi követ nagyon békességszerető ember lévén a magántársalgásban is, mindig mindenkinek igazat adott s mint alispán is minden peres felet kibékített. Az országgyűlésre is utánament az az adoma, hogy egyszer bement hozzá a felperes és baját elpanaszlá, mire ő mint alispán azt felelé: »Fiam neked teljesen igazad van«, de ugyanakkor odamenvén az alperes is s saját baját elpanaszolván annak is azt feleli: »Fiam, neked is teljesen igazad van« — mikor pedig ezt az ott jelen volt Rohonczy János első alispán meghallotta s azt mondá: »Bolond vagy te Samu, mind a kettőnek csak nem lehet igazá« — erre azt felelé: »Neked is teljesen igazad van János.«

Egyszer egyik építész barátját látogatta meg, s annak lakása

mennyezetig képekkel volt teleaggatva: »Rengeteg képed van Pistám, de kutya rosszak!« — mondotta a Mester. Csak meg ne mondd — kérte a házigazda, — mert a feleségem festette valamennyit.

Elment a hortobágyi csárdába, hogy arcolkat, alakokat lásson s magába igya a jellemeket. Szívesen fizet bort, — mondta a kocsmárosnak — ha kedvére való alföldi ember jön. Jött is egy, Rudnay itatta, a végén azonban, amikor jól berúgott a magyar, kihívta Rudnayt, hogy jöjjön ki az udvarra. Ott kivette a bicskáját: »mondja az úr, ki az ellensége, mert döglük még ma!« — »Békés ember vagyok én, nincsen ellenségem« — de csak erősködött a magyar, hogy ő megöli, aki ellene van az úrnak, alig sikerült szabadulni tőle mert a végén majdnem Rudnayt bicskázta meg.

Festett egyszer kint a földeken, s egyszerre csak arra lett figyelmes, hogy egy árnyék vetődik a vászonra, egy juhász állt meg mögötte. Rudnay ecsettel, meg az ujjával mintázta a festéket. »Mit dicszónólkodik az úr? Ebből él?« — Rudnay: »Nyáron ebből élek.« »De télen mit csinál?« »Kengyelfutó vagyok!« — »Az úr csak figurázik« s azzal otthagya.

Festett Debrecenben, nem messze a katolikus templomtól, ez tehát nagyobb lett a képen, mint a távolabb lévő református templom. Megáll mögötte egy polgár »Az úr nem idevalósi úgy-i?« — »Nem.« — »Mindjárt láttam, merthogy nem tudja, hogy a református templom sokkal nagyobb, mint a katolikus!«

Egyszer Úrvacsora vételkor kint állt az Úr asztala mellett s a végén a szolgáló lelkésszel, a kurátorral és a földes úrral reá került a sor. Ő bort látván, megfélekedett arról, hogy hol van s miért, s ráköszönt a kehellyel a papra: »Proszit« és kocintott szomszédjával.

Bábonyban összekocant egyszer egyik barátjával, aki nem ment többet feléje. Erre azt találta ki, hogy a kisbíróval kidoboltatta — s az így adta tovább —, hogy Rudnay méltóságos úr elveszítette legjobb barátját, aki megtalálja, annak 20 forintot fizet. No erre csak összebékültek.

Sokszor mesélte csendes derúvel azt az esetet, amikor vejével a tiszteletessel még Szentmártonkátán tokányt készített. Egy Liza nevű osztrák lány, talán nevelőnő volt, került hozzájuk, és Rudnay elhatározta, hogy igazi magyar módra készített tokánnyal látják vendégül, amit majd ők csinálnak meg, úgy ahogyan Móricz Zsigmond egyik regényében leírja. Kiküldték a konyhából az asszonyokat és elkezdték a munkát. Az öt asszony a konyha előtt ugrált és szolgálta ki mindennel a két férfit, a lány pedig a henteshez szaladt húsert, hozott birkafejet is. Rudnay volt a szakács, mindent ő csinált, egy hiba esett csupán: sózás helyett megcukrozta! Rettenetes ízű lett! »Tegyük bele paradicsomot, meg sót, jó lesz az a né-

metnek!« Hát tettek is s ettek is belőle, bezzeg ha az asszonyok csinálták volna, lett volna hadd el hadd, dehát ő csinálta, így evett is belőle.

Még legátus korában történt, talán Patakon(?), hogy be kellett mutatnia a papnak előre a prédikációt (ezeket nagyrészt úgy örökölték a legátusok egymástól) de a pap azt mondta: »Nézzé fiam, én ezt nem olvasom el, mondjon mindent, csak ne káromkodjék. No Rudnay megy fel vasárnap a szószékre, de magas ember lévén, beleverte a fejét a szószék koronájának peremébe.« »A Krisztusát neki!... a mi segedelmünk jöjjön az Úrtól...«

Szűkebb baráti körben kedves cinikossággal mesélte a következőket is: Egyszer valami perpatvar támadt felesége és közte, mert Böske asszony féltékeny volt. Ekkor érkezett meg Lőrinczy Szabolcs »Szabi, Szabikám, csakhogy jössz, szagoljad csak meg, milyen illatot érzel itt« s mutatja kabátja hajtókáját és élesen méz barátjára. Kegyetlen pacsuli illat volt, de Szabi feltalálta magát: »hát terpentín!« No lám, mondja Rudnay meglepődött nejének, — megint képzelődött!« Ilyen, s más igaz történettel szórakozott Rudnay Gyula vendégei között, s igen jókat tudott kacagni.

d) *Muzsikaszó*

Akik hallották Rudnayt hegedülni, egyöntetűen a legnagyobb elragadtatással beszélnek játékának magával ragadó erejéről. Úgy hegedült, ahogyan festett. Az alábbi emlékezések csak halvány képet adhatják az immár örökre elhalkult hangoknak. Nótázása is éppen ilyen mélyen fejezte ki a készen kapott örökségen keresztül legegényibb fájdalmát, örömét. A régi népdal, vagy Nótás Szabó új dala nem volt akadály a annak, hogy a legmélyebb azoncsolással ne saját magát adja. Ne feledkezzünk meg erről, ha azt halljuk, hogy Rudnay tanítványai elé a régi mestereket állította példának s ő maga is sok mindent beleolvasztott művészetébe az európai örökségből. Így kell érteni ezt, nem pedig a tudálékos »hatás«-sal. Hallgassuk meg ismét őt és másokat arról, hogy mi volt neki a zene.

»Bejében tanultam meg hegedülni is Geda Gyulától, a falusi malacbanda primásától. — Sokat hegedültem akkoriban. Hegedűn sokkal könnyebben közelítettem meg azokat a művészi célokat, amit én lelkileg — magyar művészetnek vallok...«

»A magyar nóta, dal volt egyben a vigasztalóm s majdnem útmutatóm a nagy sötétségben, fájdalomban. A hegedűm ebben az időben mindig az állványom mellett volt, készen a vigasztalásra, megnyugtatóra. Ezt a hatást... amit toborzóinkkal, Rákóczi kersergőkkel emberek előtt elértem, úttihon is, Münchenben, Rómában, Párizsban is, ezt kell a festékből is kikényszeríteni. Mert a festékről

lemondani nem tudtam... «1904-ben dolgozott Nóta című kompozícióján, ezt mondta róla: »Csokonai alakjával... a magyar dal három fajtáját, a szomorú hallgatót, a zsoltárost és a táncdalt akartam megérezkíteni. De nem bírtam eleget tenni magamnak... a festmény túlságosan a modelleken alapult és nem fejezte ki azt, amit bele akartam tenni.« El is pusztította.

Kiss Lajos írja róla: »Komolyan és odaadással magyarázta, hogy a magyar nótákban általában a sor közepére esik a hangsúly... Hallgattuk a feszült, nagy csöndben miként csinálja... Amilyen halkán, finoman kezdte a dallamsort, fokozatosan erősödött az, de a közepétől ugyanúgy halkult elmúlóan. Mégse egy kaptafára játszotta a sorokat, mert a közép kihangsúlyozása nemcsak a részletre, hanem az egészre is vonatkozott... nagy keserű bánatból feltörő véghetetlen szerelem volt az, amit csak fiatal korában érezhet az ember... Annnyira különálló, egyéni volt Gyulla játéka, ujjainak vibrálása, hogy nem tudtunk mit szólni. Más volt, mint améhez fűlünk hozzászokott... «

1902-ben Párizsban Rudnay hegedült kotta nélkül, Bihari János, Csermák, Lavotta, Bunkó szerzeményeit és sok más egyéb régi magyar nótát, Rákóczi kesergőjét, a Rákóczi indulót... »Rudnay Gömör megyei származás, hegyes vidéki, mi alföldiek... az ő nótáiban más a levegő, sok a hirtelen nagy esés, a mi dalaink olyanok, mint a sík pusztá... a hegyvidéki nótában több az erő, a síkságon termett nóta lágyabb... Rudnay magyarázta, hogy a nóta mindig a tájat másolja... «

Bizony olyan mindez, mintha egy szép Rudnay képet néznénk. A múlt századi vidéki magyar kúriák élete idéződik fel bennünk, valahog úgy, ahogy még Eötvös Károly látta és élte: (Utazás... I. 92.)

»Megkezdődik az ebéd. A leves után jön az első pohár bor, a badacsonyi ürmös s ezután fölharsan Bihari nótája. Bihari nótája! Az az öröktől fogva szép magyar zene! Az a bús és büszke dallam! Az a háromszáz esztendő s nemzeti bánat! A győzelem rivallása, a bújdosónak búcsúdala, a kemény kurucnak sarkantyú pengetése, a menyecskének ezüst kacagása, szerelmi mámor, harci dal és dalia-mérközés együtt, egyszerre, egymásután. Leveti dolmányát az öreg Bihari, s panyókéra veti félvállra... «

Mulatoztak? Igen, de néha milyen szívettpő módon! — Rudnay mesélte egyszer Kun Istvánnak, hogy valahol Vásárhelyen mulatoztak, talán Tornyainál, vagy Endre Bélánál, nem emlékezett rá. »Egy ilyen alkalommal történt meg, írja Kun István a beszélgetésre emlékezvén, egy inkább keserves, mint vidám mulatság alkalmából, amikor a Mester jócskán benne volt a hegedülés gyönyörűségeiben... a többiek pedig énekelgettek és észrevette, hogy a szoba

sarkában a félhomályban szerényen meghúzódó Kiss Lajosnak könnyezik a szeme s erősen küszködik könnyei elfojtásával, ami nem nagyon akar sikerülni neki. »Hát így állunk kedves jó barátom, Lajoskám? Hát te a magyar dal hallatán nemcsak vigadni, hanem sími is tudsz?« tette fel gondolatban a kérdést a Mester. »Na várj csak te magyar, a keservit ennek a világnak!« Azzal még szívfájdítóbban megszorította a hegedűt s a vonóját, de úgy, hogy az a hegedű úgy sírt a kezében, mint addig még talán soha. A dal végeztével aztán már nemcsak Kiss Lajosnak volt könnytől ázott a szeme, hanem neki magának is, meg a többieknek is. Addig is nagyon jó, nagyon kedves barátság volt kettejük között, de amikor Rudnay a hegedűt letette s könnyes szemmel egymásra néztek, akkor már mind ketten tudták, hogy egy egész életre szóló, nagyon mély barátság kezdődött el kettejük között.« — Nem hiszem, hogy aki elolvassa ezt az emléket, ne nézné most már maga is kissé elhomályosuló szemmel a »Pihenő hegedűs«-t, amely nyilván ilyenfajta emlékek hatása alatt született s nem csupán a muzsika szünetében elgondolkozva megpihenő öccse láttán.

Lőrinczy Szabolcs néha zongorázott, Rudnay gyakran hegedült: olyan mély átérzést még sohasem hallott mint Rudnay hegedülését. Bolondozva is szokott játszani. Előbb mondja: Fölmegy a pap a szószékre és imádkozik, ezután imígyen prédikál: bumma-bum-bum-bum stb. (hegedűn ritmizálta a szótlán beszéd szavait.)

»... Búza, búza, búza, de szép tábla búza,

Közepibe vírit egy szép bazsarózsa

Olyan tüskés minden ága, nem állja a madár lába

Édes kis angyalom, rossz híredet hallom...«

(Néha úgy belefeledkezett a nótába, hogy elfelejtett rimet s ritmust és csak suttogta: de nagyon szeretlek...)

»Befutta az utat a hó...«

»Rakassa ki rakassa...« »Felmásztam a kemencőre« »Az istenit az anyjának«... Rákóczi kesergője, Balogh Ádám nótája, Göndör Sándor nótája: Bakony erdő gyászban van... Nótás Szabó Pál szerzeménye: Búza, búza... voltak sokszor dalolt kedves nótái. Kiss Lajos vásárhelyi siratót hegedült Rudnay Gyulának, szemébe könny gyűlt: »ha ilyen szépet hallhatok, mint a sirató, semmiféle gyűlés nem mozdít ki engemet.«

Elekfy Jenő mesélte: »Gyula az olyan helyeket szerette, ahol jó cigány is volt. Pl. az öreg Kócé Antal vagy 36. Rác Laci, aki maga is felvidéki volt, talán palóc. Ha a társaság Laci kávéházába tévedt, amint Rác Laci észrevette a Mestert, abbahagyta a zenét »banda felállni« vezényelte s cigányok sorfala előtt vonult a társaság az asztalokhoz... Attól kezdve csak Gyulának muzsikált, mindenféle jó palóc nótákat. Kállai kettőst stb. Sokszor elkérte a hegedűt s maga

is muzsikált, eredeti muzsikálás volt ez tele furcsa ékitménnyel és vibrálással, sokszor alig ismertem rá a nótára.« — Kiss Lajos tagadja, (Vásárhelyi művészet 222 l.) hogy Rudnay valaha is kivette volna a cigány kezéből a hegedűt. »Az őt annyira jellemző finom tartózkodása nem engedte meg.« Pedig Pásztor József is emlékszik határozottan ilyenfajta mulatozásokra. (Magyar Művészet 1907.)

Milyen szomorú volt a vég! Lőrinczy Szabolcs a jóbarát mondta el a következőket: »Egyszer a Sörkertben (az Egyetem háta mögött volt és Szentimrei rendezte be csupa erdélyi bútorral) ültek be hármasban. Szabolcs kérlete Rudnayt, venné kezébe a cigány hegedűjét. »Nem tudok én már Szabikám«, de a hosszas unszolásra felállt, s ott az asztal mellett elkezdte hegedülni a »Búza, búza, búzá«-t, de fertelmesen hamisan, mert nem hallotta már. A vendégek pizszegni kezdtek, mire Szabolcs szólt a pincérnek, hogy súgja meg a vendégeknek, hogy Rudnay Gyula a nagy magyar festő hegedül, aki süket. Erre áhitatos csend lett s amikor Rudnay letette a hegedűt, nagy taps tört ki: »Hát csakugyan tapsolnak, Szabikám, jó volt?, tudok még? s kérdezte, mit csináljon. »Állj fel Gyula bátyám és hajolj meg.« Az öreg boldog volt. Hát ilyen tapintatos, jó magyar társaság volt régen a Sörkertben.« Ha nótaszókor, mulatozva a szőke, meg barna kislányt idézték a dalok, elkomolyodva megkérdezte: hát az édesanya hol marad?

e) A tánc

Számolhatatlan képén jelenik meg a toborzók vagy a szegénylegények, falusi mulatozók tánca. Szilajon s mégis szemérmes illedelemmel sodródnak emberei a tánc ritmusába, akárcsak ő annak idején. Ime néhány jegyzet Rudnay híres táncáról:

Kiss Lajos ír arról a tizenhat négyzetméteres nagy seccoról, amelyet Pásztor János műtermében másfél nap alatt festett meg: zöld mezőben áll a tánc, tiszai táj; a műterem avatásra készült. Az avatáson pedig: Rudnay ingujjra vetkőzött: »lassan kezdte... merész mozdulattal tette meg az első lépéseket, mégis annyi finomsággal, hogy láttára belenyilalott szívünkbe a közös érzés: ez a mi fajtánk tánca. És amint vére fokozatosan hevült, járt szilajon, de nem féktelenül, hanem méltóságosan és szemérmesül. Érzékiség nélküli volt ez a tánc, Rudnay eredeti, maga csinálta, ösztönös férfi tánca, annak is a valami régi-régi formája, amely a magyar nép sajátos jellemét fejezte ki. Testének mozgásával karjait ritmikusan járatta, le-lehajolt és lábszárait verdeste, közben kurjongatott, mégis komoly volt az arca: halvány és piros. Látszott rajta, hogy jólesik neki a tánc, hogy kívánja, élvezi azt... Mikor kedvére kitáncolta magát, hirtelen felkapta az előtte álló boroskancsót, nagyot húzott

belőle és a benne maradt tartalmát nagy kiáltással és olyan erővel öntötte fel a hat és fél méter magas terembe, hogy bár nem érte el a műterem boltozatát, mégis aranyló, fényes harmatként hullott vissza a drága bor, szép, fiatal alakjára, táncolástól kipirult mosolygó arcára.«

Lőrinczy Szabolcsné így emlékezik vissza: »Szeretett táncolni a Kállai kettősre, felállt, kihúzta magát, zsebéből kivetette a hófehér zsebkendőt s azt lobogtatta tánc közben.«

Ismét vegyük elő Eötvös Károlyt s ráismerünk Rudnay táncának előzményeire, táncközbeni magatartásának szépséges hagyományaira. (Utazás . . . I. 151.) »Egyenes fejállás, büszke mell, nyalka lépés, összehangzó bokázás, egyik kar a csípőn, másik kar a süveg körül vagy a lány derekán, sarkantyúnak pengő összeverődése, komoly arc és kemény tekintet: ezekből áll az igazi magyar férfitánc. Van benne andalgó, van benne kopogó, de mindig ott kell lenni a férfi-erőnek, fenségnek és méltóságnak. Nem könnyörög és mulattat, nem ugrál és ledérkedik a magyar legény amikor táncol. Hanem hódít . . . ez a magyar tánc, ha férfi járja . . .« »A lánynak, ha táncol, társa arcára kell nézni folytonosan. Ez a legénynek jutalma, biztatása, lelkesítője. Az a nézés szelíd legyen és komoly legyen. A bokázás, az egyenes derék, a magas fejtartás ott van a leánynál is. De lépései kicsinyek és hangtalanok, mint a galamb lépése. Egyik karja csípőjén, vagy a férfi vállán, másik karja szabadon himbál s vagy kendője, vagy virág a kezében. Ruhájának megbomlani nem szabad. Rengő keblét is kendő takarja. Csak arca és nyaka van szabadon. Csak bokáig szabad látni lábát, térdeinek mozgását, vagy meghajlását már ruhán át se szabad látni. Arcának pírja, szemének ábrándos tüze, felső teste mozgásának bája s lábainak a legénnyel és a zenével is összehangzó mozgása: ez a lány táncza.«

Ezeknek a soroknak olvastán Rudnay képek elevenednek meg szemünk előtt s az ami elmúlt, ismét életre kél.

f) *Barátok között*

Az adomázás, a muzsika s a tánc, no meg a kurizálás mellett, gyakran komolyra fordult a szó, hiszen baráti körében a magyar szellemi élet nagyjait is megtaláljuk a gyermekkori meg a katonakori barátságok mellett. Volt egy pénteki tanokk ikompaniájuk is. Jani öccsével a testvéri szeretet a legerősebb barátsággá mélyült, mellette az »alföldiek« a nehéz természetű Tornyai János, a művelt, szelíd Endre Béla, a mélyérzésű Pásztor János, a szegényemberek krónikása Kiss Lajos, Pogány Ferenc és Károlyi Lajos, a halk festői látványok szerelmesei, Tamás Henrik, akire mindig számíthatott ha eljött a hét szerelendő. Dömötör István, az éles szellemű kritikus,

Medgyessy Ferenc a paraszti szépségek tömör formájának költője, Koszta József a »fekete láng« lobogásában társa, Nagy István, akinek erdélyi öröksége feszültséget hozott az Alföld vízszintesei közé, Zajthy Ferenc a múlt álmodója, akiről Rudnay mosolyogva mondta, hogy az a szép benne, hogy hiszi is amit mond, aztán feledhetetlen írók: MórícZ Zsigmond, Móra Ferenc, Juhász Gyula.

A neveknél jobban jellemzi azt a szellemi légkört például az az együttes, amely »Ifjú szívekben élek« Bp. 1928. Ezer magyar diák kiadása és Ady ünnepe körül kovácsolódott egybe. A kiadvány egy-egy gondolatának idézete pontosan megrajzolja azt a szellemi környezetet, amelyben Rudnay Gyula otthon érezte magát. Ime a tallózás:

Szabó Dezső: »...magyar népdalt, zenét, táncot, népköltészetet, népies képzőművészetet újra a magyar szellemi termés fakadó forrásává tenni...« Simándi Pál: Nyugat ellen Nyugatot hozz, címmel ír. Féja Géza: »Ady tudta... hogy az új magyar arc csak halott apák szépségével szép...« — Részlet Maktkai Sándor Ady könyvéből. — Kodolányi János: »Kulturáltan a magyar falu azoknak szemében, akik idefent Budapesten nem győznek duzzadozni a »nyugati kultúra« dicséretében s mert aszfaltot éreznek a talpuk alatt, mert lápot látnak a kávéházi asztalukon a reggelijük mellett, mert autótaxiban mennek, ha sürgős a dolguk, már hajlandók mindezt a kultúrával összetéveszteni.

Erdélyi József:

*»Idekéklük a Bakony,
Háta csupa erdő...
Nem múlhat el a Bakony
Nem a szabad ember
Álmat nem üthet agyon
Semmiféle fegyver...«*

MórícZ Zsigmond: »És tele volt a levegő a nyugati szellem miazmáival... s mindnyájan éreztük, hogy ha méltók akarunk lenni az ember névre, a magyar névre, akkor tele kell szívni magunkat ebből az ózondús levegőből s hitet, bizalmat szerezni, vagy megfulladunk...«

Győri Dezső: A magyar falu c. verséből:

*»Minden reményünk a falu, s parasztnak keresztelt
különös emberek... mi nem értjük a parasztot
de úgy emeljük álmainkban, mint Magdaléna Krisztusunkat*

Rudnay Gyula: Egy pár szó a művészi lélekről a magyar művészettel kapcsolatban: »...mint művészi teljesítmény, sohasem tagadhatja meg még eszközeiben sem a nemzet sajátosságait, mint a magyar művészet természetes lelki vágyódásait... A lélek szárnyalhat fel az Égbe...«

Simon Andor: »Este a gyártelepen« c. versében a munkásosztály szólal meg.

Juhász Gyula: »Ez a nyelv (Ady nyelve) ősi múltakból szállott az örök jövő felé.« Kodály Zoltán is írt ebbe a füzetbe. A magyar népzénéről szóló soráiból választottam ki azt a mondatot, amely e kis Rudnay tanulmány epilógusaként, mintegy summájává válik mindannak, amit írtunk.

Hogy a baráti kör mit látott meg Rudnay Gyulában, azt a legszebben Juhász Gyulának hozzá írt verse mondja el:

*»Dicső cigánya, színek, fénynek, árnyak,
Magyar borúnak és magyar derűnek,
Gazdag szegénység áldott orgiája
A képeid, hol álmok hegedülnek.
A földet érzem, mely viharban ázott,
Az eget érzem, mely biztosan hajol ránk,
A régi gyászból születő világot
A lelkedet, édes, bús Magyarországra.«*

Rudnay levélben köszöni meg Juhász Gyulának a verset, »... ami ismét felemel, sokszor elesett.«

Valamit olvasmányairól is, Kiss Lajos emlékezése nyomán. Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés, Gárdonyi: Láthatatlan ember, sokat olvasott könyve. Wilde: De Profundis, kevés őszinteséggel van írva; én nem szeretem Shakespeare-t, túl sok, túl súlyos, túl erős.« — mondta a Mester. Balassi, Csokonai, Petőfi, Berzsenyi, Vörösmarty, Vajda voltak kedvelt költői. »Móricz Zsigmond jó barátom volt, ma is a legkedvesebb íróim«, mondta egy alkalommal. Rudnay Róza mondja: Mikszáth, Jókai, Gárdonyi, Dosztojevszkij, de főként Móricz Zsigmond írásait szerette. Nagyokat tudott kacagni, néha éjjel kettőkor is arra ébredtek, hogy olvas és jóízűeket kacag.

Végére értünk az első fejezetnek, a mindennapok Rudnay Gyulájáról írtak. Szomorúan lüktetnek szeretett Petőfijének sorai, élete múltása felett:

*»Csak annyi az élet, mint futó felhőnek
Árnya a folyón, mint tükrön a lehelet...«*

II. FEJEZET

„Az apostol” (Petőfi)

— a tanítványok között —

»Rajongtunk érte, olyan volt mint egy apostol« emlékezik reá Barcsay Jenő. Valóban elérhetetlen példaképünk volt, s marad mindaddig, ameddig — egykori tanítványai — élünk. Amikor e tanulmány írása közben volt társaimhoz, tanítványaihoz fordultam, majdnem mindegyik ezzel az emlékezetes lenyűgöző erővel kezdte írását, beszédét. Mielőtt rátérnék »eszmei tanmenetének« ismereté-sére, idézem néhány tanítványának emlékezését.

Arra kérem az olvasót, hogy ne »rendszer« várjon abban ami most következik, hanem inkább érezze úgy, hogy együtt van néhány Rudnay tanítvánnyal, és szeretettel, szinte egymással versengve emlékeznek a Mesterről. Azt is természetesnek kell vennünk, hogy ismétlésekbe is bocsátkoznak ezen a »baráti beszélgetésen« s néha talán még ellent is mondanak egymásnak.

Közvetlenül és nagy megellevenítő erővel írt Csáki-Maronyák József, aki egy évvel alattam járt a Mesterhez. Részletek leveléből:

»Rudnay nem egyszerűen festészetet oktató tanár, vagy rajzpedagógus volt, hanem művészeti alkotó tevékenységre inspiráló korrektúráiban is példátlanul szuggesztív költő, akinek rendkívüli egyénisége, nagy szilárd hitet árasztott és feltétlenül érvényesült. (Ezért is volt majdnem minden — később más utakon járó növendéke is hosszabb-rövidebb ideig utánzója.) Első pillanatra aszkétikusnak tűnő lénye fegyelmezett tiszteletre készítetett, a „nagyot hallók”-nál sajátos fátyolos orgánumán keresztül disztinált modora azonnal hatott s észjárásának meglepő fordulataival, színes kontrasztokra épülő káprázatos fantáziájával, leleményes gondolatársításával, költői formáival, szellemi eleganciájával árasztotta a nagyság légkörét, centrális vezérszerepre való predestináltságát. Néha tragikus profétaisággal, de a következő percben utánozhatatlanul vonzó emberi huncutsággal, majd ismét az egész magyarság felelősségét magárávallaló férfi zoltáros szavaival nyilatkozott. Mindig egyénien és meggyőző erővel. Ritka emberismerete, karakterérzéke, hallgatójának egyéniségéhez szabta mondanivalóját. Megbűvölte, szinte hipnotizálta növendékeit. Játszott velük, rajtuk, mint zongorista a billentyűkön, pedagógiai tevékenysége is művészi produkció, alkotói tevékenység volt. Természetesen korrektúrái színes élményt jelentettek, minden kedden-pénnteken a régen várt szenzációs színházi premier izgalmával vártuk. Érzékletesen láttatott ilyenkor tragikus hőst, eltiport mártírt, lebegő színes pillangót, mindenén győztes, költőien bölcs, vidám, szegény csavargót, vagy helytálló felelős férfit,

a modellnek, fantáziájának megfelelően. Vagy láttatta a modellt adomázó, falatozó-poharazó, szeme sarkából szép lányt figyelő vidám lénynek, de mindig feltételezve a körülötte settenkedő tragédiát is. S mindezt mint önmaga sorsából eredő, személyes élményből fakadó tanulságot láttatta a művészet lényegének megmutatásáért, kényszerítő szuggesztivitásával, égő idegei forróságával, a szellemi, erkölcsi tisztaság fényében.«

A szerző nem állhatja meg, hogy közbe ne szóljon. Csáki-Maronyák József itt egyik leglényegesebbet ragadta meg Rudnay tanításában: sohasem modellt rajzoltunk, hanem tanítása nyomán az emberi sors egyik jelenségét, az éppen előttünk ülő, vagy álló modelleken keresztül. S ennek megközelítése volt munkáink legfőbb mérteke is. Talán itt értjük meg legjobban, hogy Rudnay csak megtanulható s megtanítható útnak fogta fel a rajzot, a színt, a formát, a teret stb., stb., aminek egyetlen értelme az, hogy segítségével sugalló erővel meg tudjuk jeleníteni az embert, az emberi sorsot.

Folytassuk Csáki-Maronyák levelének olvasását: »Persze piktúrát is oktatott. Ritka biztonsággal mutatott rá a hideg-meleg színek kontrasztjából létrejövő képzőművészeti értelemben vett színre; arra, hogy mikor lesz a festékből szín, mikor marad az festék. Tanította, hogy mi a kép kompozíciója, szerkezete stb. a kép eszmeiségéről, mondanivalójáról, tartalmáról, a művészet hivatásáról stb., stb. mindég, amikor annak aktualitása egy-egy munka kapcsán felmerült. Alapfokon a fej formavilágáról, konstrukciójáról, vagy pl. a kontúr téri értelmezéséről... Elsőéves növendékeinél, mikor a szem szerkezetét rajzolva magyarázta, hogy hogyan borul a szem gömbjére a két szemhéj, a szemgolyót gellérthegynagyságúra képzelte a növendékkel s a ráboruló szemhéj peremét-vastagságát a hegyen vonuló, gömbformát térben követő sétaútnak... a leggyakorlatibb szemléletességgel konkrét mesterséget is tanított rajzban, piktúrában egyaránt, de nem hagyta beleveszni a mesterség problémáiba tanítványát, a művésznövendékét, akiőtől végül is mindig azt várta, hogy poéta legyen a festészet eszközeivel. Erre utal a következő eset is: Egy X nevű növendékénél lezajlott korrektúrája végén Rudnay jellegzetes egyéni váll-nyaktartásával kissé oldalt fordulva, szemében villódzó derűvel a váll felett odaszólt növendéktársunknak. mintegy masnit kötve az addigi elmélkedések végére: »Szép dolog a piktúra, ugy-e X úr?« »Nagyon szép, Mester!« mondta meghatótt, mély meggyőződéssel az analízisen most átesett kollegánk. De még jóformán be sem fejezte kurtá mondatát, Rudnay figyelmeztető mutatóujját a magasba lendítve s kezét ott fenn hagyva, hirtelen így szólt: »hát még a művészet!«

Megdöbbentő ráismeretessel rántotta vissza így hallgatói gondolatait a piktúra mesterségbeli problémáitól a tulajdonképpeni cél,

a művészet elsőrendősége felé... Azt tartotta: a mesterséget meg kell tanulni, de nem az a lényeg, nem a tudást kell produkálni, hanem a költészet erejével, szívvel, hittel manifesztálni kell az alkotásban. A megtanult s elfelejtett tudásból így is lesz annyi a műben, amennyi kell... « E levél minden szava színgáz, pompás jellemzés.

Most pedig szólaljon meg az egyik leghűbb tanítvány, aki Bajára is követte Mesterét, s aki mind a mai napig alkotó módon fűzi tovább a Mester tanítását: Kun István. Hosszú és költőien mély leveléből csak részleteket idézhetek: »Az első, ami Rudnay tanításából mély nyomot hagyott bennem — s úgy hiszem sokunkban is —, hogy korrekcióira alatt döbbenetesen világos szavakkal tudta érzékeltetni, hogy az előttünk álló modell élő, látó, halló, beszélni tudó s bármely pillanatban megmozdulni tudó ember. Az élet maga pedig... kell, hogy csodálatba ejtsen mindenkit, aki festőnek készül... az élet őszinte, igaz csodálata nélkül a legartisztikusabb vonal, a legfestőibb festés sem ér önmagában semmit sem. Ideig-óráig elkápráztathat ugyan, de ha nem kíséri a természettel, az étellel szemben táplált őszinte áhítat, alázatos csodálat, akkor bizonyos, hogy nem lesz hosszú életű« idézi Mesterünk szavait hű emlékezettel Kun István.

»A régi mestereket figyelmünkbe ajánlotta, de mondta azt is, hogy nem lehet szolgálatukba szegődni, »de hát akkor ki legyen a forma, illetőleg stílus vonatkozásában a mesterünk?« — tette fel ilyenkor Mesterünk mindig a kérdést. A kérdésre mindig ő maga adta meg a feleletet, mondván, hogy »a nép, annak szokásai, népművészete, a táj amelyen élünk, annak sajátos levegője legyen a mi mesterünk. Mert e népnek lelki adottságai csodálatos népdalai és mind az a lelkiség, amely ott tükröződik szokásaiban, fafaragásaiban, cserépedényeiben, dalailban, örömeiben, bánatában, táncában, munkájában és minden egyébben, megérdemel annyit és joggal el is várja tőlünk, a művészetek területén sáfárkodóktól, hogy népünket tekintsük legfőbb tanítómesterünknek... tőle tanuljuk el piktúránk kialakításában a legszükségesebbet, de mindezt azzal a nagy komolysággal, felelősségérzettel, amely jellemzi a Velazquezeket, Rembrandtokat.« Több ízben kifejezést adott azon szívbeli fájdalomának, hogy »az az izmos, istenáldotta nagy tehetségű Vaszary János, miért oly sokszor... Párizsból meríti pikturális megújulásainak szellemét? Miért nem innen a hazai földből, hiszen itt is van éppen elég látni-való, megszívlelni való. Hiszen az nem lenne egy hajszálnyit sem lebecsülése mindannak, ami napjainkban Párizsban történik. Ellenkezőleg, éppen azzal mutatnánk ki őszinte becsülésünket a nyugat kultúráját illetően, hogy az európai szellemet magunk sajátos szellemének hozzáadásával gazdagítanók. Tehát ne azt csináljuk, amit azok, mert bármilyen ügyesen csináljuk is azt, ezért legfeljebb csak

vállveregtetést kaphatunk tőlük. Ha azonban a magunk szellemével gazdagítjuk Európa művészetét, ezért nem vállveregetésben, hanem igaz megbecsülésben lenne részünk.« Ezek is eléggé hitelesen idézett szavai a Mesternek, bár emlékezetből kerültek feljegyzésre.

»Tudálékoskodással, agyalással, kitalált zsemialításokkal nem lehet igaz művészetet teremteni« — mondotta a Mester. Különösen sokat hangoztatta, hogy »az egyéniséget nem lehet kitalálni, mert az vagy megvan már eredetileg is, vagy nincs. Ezért a becsületes szívű festő csak egyet tehet, ha becsületes akar maradni, mégpedig azt, hogy határtalanul őszinte komolysággal állandóan figyeli szívének belső hangját, vágyát, és a hallott hang, az érzett vágy után megy piktúrájában mindig. Azt kövesse egy életen át. Magam is ezt tettem mindig — mondotta — nekem csak egy egyetlen utam volt és pedig az, amelyen a kezdet-kezdetén elindultam, ehhez mindvégig hű maradtam, mert még a Biblia is azt tanítja »légy hű mindhalálig és néked adom az élet koszorúját.« ... de ez »semmiképpen nem zárja ki az útkeresésnek jogosultságát.« Azonban mint mondotta: »Különbséget kell tenni az olyan útkeresés között, amely napjainkban az egész világot behálózó, tomboló láрма miatt, a lemaradástól való félelem miatt születik... és az olyan útkeresés között, amely a szív legbelsőbb indítékai folytán, mindenféle fülsiketítő lármától függetlenül azért történik, hogy ... még maradéktalanabban, még tisztábban elmondhassa egy alkotó a világról, az emberekről, a tájakról való érzelmeit... mert az előbbi csak valamilyen feltűnési becsvágyból, divatból, félelemből, míg az utóbbi egy nagy, nemes cél szolgálatában történik...«

A Mester korrektúrái közben sokszor esett szó a színről is: »Rossz szín tulajdonképpen nincs is, hanem csak rosszul, vagy jól párosított színek vannak. Minden azon áll, vagy bukik, hogy a különböző színek az adott felületen pusztítják-e, vagy éltetik egymást. Egy kép színei ordító rezesbando városligeti artikulátlan rikoltozását válthatják ki, vagy ... a lélek vigasztaló, boldogító életérzését.

Kun István levelében felidézett egy korrektúráját, amelyen ez a két világ összezapott. Szó szerint idézem, mert csakis így adja meg a Rudnay műterem igazi hangulatát: »Történt tehát egyszer ... hogy egy pénteki korrektúra napon Mesterünk igen felindult lelkiállapotba került. A felindulás oka pedig az volt, hogy az állványon lévő tanulmányunk minden porcikája erősen sugározta alkotójának azt a szándékát, hogy ő már bizony ezentúl a legszélsőbb, a legultramodernebb irányzatot fogja követni! Talán még az sem lett volna olyan nagyon baj. A nagy baj inkább az volt, hogy ez az ultramodernkedés jegyében született tanulmány irgalmatlanul magán viselte az erőszakoltság és a dilletáns gyötrelmeknek minden változatát. Mesterünk, amikor e világcsodának szánt alkotást meglátta,

pár pillanatig csak nézte, aztán fokozatosan egyre vörösebbé, végül egészen paprikavörössé vált az arca, mire végül megkérdezte: »kié ez a mű?« A kérdésre nagy félelmek közepette jelentkezett a tettes... a Mester ránézett s mégjobban elvörösödött s a következő kérdést tette fel: »Van magának fiacskám kremsi fehérje, okkersárgája, párisi kékje és jó piros címőbere?« — »Van kedves Mester«, felelte a kérdező. »És sok van belőle«, kérdezte ismét a Mester olyan hangszínezettel, hogy mindnyájunk lelke úgy el kezdett remegni, mint a nyárfalevél szeles idő alkalmával. »Van elég sok« felelte ismét a megkérdező. »Hát akkor ki vele az egészszel, ide a palettára.« Fallföhéren, reszkető kézzel iparkodott is szegény tettes mindent kiszorítani a tubusból, melynek következtében aztán akkora kupac festékek halmozódtak fel a palettán, hogy annak láttán irgalmatlanul gyötört a nevetetnék s elfojtása végett minden erőnket össze kellett szednünk... mert bizony a Mester arcán a mosolynak leghalványabb árnyalatát sem tudtuk felfedezni. Tehát nemcsak féltünk, de nagy küzdelmünkbe került nevétő ingereink elfojtása is. Amikor aztán minden festék már a palettán volt, akkor két ecsetet is kért a Mester, egy nagyot, szélest és egy valamivel keskenyebbet... aztán intett mindnyájunknak, hogy jó lesz kissé odébb állni, mert most jön ami még nem volt. Odébb álltunk mi bizony, mégpedig nagyon hamar, mert abban a szent pillanatban a Mester úgy belevágta a széles ecsetet a kremsi-fehérbe, meg az okkersárgába, hogy majdnem semmi sem maradt belőlük a palettán. Két-három csapásra fent is volt az egész azon a bűnös vásznon. Talán még egy perdig sem tarthatott az egész, félelmetes vaskos festés... s már készen is állt előtűnk egy olyan vad, ultra-modern kép, hogy leültünk mindnyájan... az ecsetet aztán visszaadta a gazdájának a Mester s csak ennyit mondott: »ezt én is tudom.« Azzal otthagyta az elképedt tanítványt, de elmenés közben azért még visszaszólt neki, hogy csak nyugodtan írja alá ő a képet s küldje be a Nemzeti Szallónba, mert azt még ki is fogják tüntetni egy szép nagy medállival. A többieknél végzett korrekktúra után, amikor Mesterünk távozott a műteremből, csak nem tudta megállni, hogy az ajtóban egy kissé el ne mosolyodjon a nagyon jól sikerült reánk üjlesztésén.«

Hogy a műterem drámai pillanataiból idézzünk még, olvassuk el Miklóssy Gábor emlékezésének egyik részletét, úgy ahogyan szavai után lejegyeztem. — Kérdeztem a színvezetésről, fényvezetésről: »Egy alkalommal Rudnay Gyulához került egy római akadémiát végzett, magas, vékony, vörös ember, olyan volt az arcszíne, mint amikor egy éhes poszka átlátszóvá válik. Rómában több díjat nyert és kérésére Rudnay Gyula felvette, ott dolgozott az osztályon. Portrét festett és Rudnay Gyula hagyta vagy két hétig, hogy matasson a portré körül. Ötven-hatvan kis ecsettel dolgozott, mindkét kezében

tartotta őket és palettáján takarékosan vékony festékgiliszták voltak kinyomva. Két hét múlva bejön Rudnay, megáll a munka előtt, leveri cigarettájáról a hamut. »Dolgozunk, dolgozunk!« Igen, Mester. »Hát akkor kérek szépen egy nagy ecsetet« és kezdte fejtegetni a fény-árnyék közti különbséget, megszólaltatást, megjelenítést. »Tessék kinyomni a festéket«, az ipse kérdőleg nézett rá, hiszen volt ott festék a palettán. Rudnay elérte a kérdő tekintetet, kézbevette a palettát s azt mondta: »Hát kérem szépen, ha az üres palettával végig megyek az Andrassy úton, mire a végére érek, ilyen lesz a paletta« —a verebekre gondolt. Erre kinyomott a megszokott módon jó nagy kupac fehér, okker, sárgákat, a fehér másik oldalán a vörösök után a sötét színek következtek. Idézte Székely Bertalant, aiki nem tűrte, hogy a fehér mellé pirosat, éppenséggel cinóbert nyomjanak ki.

A megragadott ecsettel vívókard tartással — így szokta volt tartani, nem úgy mint más festők — állt és izgalom látszott minden vonásán, amikor ránézett a két hétig gyötört képre, amely színben olyan volt, mintha fonnyadt szürkés és okkeres, vöröses, vörhenyes téglaport fedte volna, lepte volna be az egészet. (Itt Miklóssy Gábor megjegyezte, hogy a minimális rétegek egymásból kiszívták az olajat s ezért úgy hatott, mintha féltemperá lenne.) Az osztály éberben figyelte, mi lesz most? Rudnay belenyomta a nagy ecsetet a fehérbe, s vele együtt fellapátolta az összes festéket, ami tőle jobboldalra volt kinyomva és odacserdítette fény parti-ba. A kép kezdett megszólalni, nagy széles húzásokkal, az orr, a homlok, a fényben megszólaló rész rangja szerint, egy bizonyos koncentrációval a fellapátolt többszínű festékmassza, amikor vászonra került, a megfelelő helyekre rendeződött, mint amikor a vívó minden erejét összeszedve koncentráll, hogy a tust a megfelelő helyre tudja vinni. Akkor Rudnay megnézte s azt mondta: »úgy-e?«, látszott, hogy nagy lelki művelet utáni fellélegzés volt ez az »úgy-e«, az volt benne, hogy »jól van«. Akkor kért egy másik nagy ecsetet és a fehértől balra eső színeket (a fehér nélkül) seperte fel és behúzta vele az árnyék-partiit. Azt mondta: »...no kérem szépen: ez a fény, ez meg az árnyék.« Meghökentő attrakció volt. Ezután a megjelenítésről beszélt. Az osztály soha jobb példán nem láthatta azt, hogy ő mit alkart, mert azt, amit a növendékek több kevesebb képességgel próbáltak a korrektúrák nyomán önmagukból megvalósítani, az nem volt ennyire meggyőző. De itt a két hétig kínozott és a lényegét veszítő szorgoskodás fáradt munkája ködéből kibontott drámai erejű víziót Rudnay néhány ecsetvonása után meglátták, akkor döböntek arra, amit Rudnay magyar szellemiségnek nevezett.«

Az ilyenfajta, drámai élességű közjátékok aránylag ritkák voltak, a munka csendben, tervszerűen folyt. Rudnay szervesen építette

fel tanítási menetét: az első két évben rajz, azután a festés. Szeiffert Jánosnak emlékeztetése nyomán készült feljegyzéseim világosan mutatják e »rejtett tanmenet« belső fegyelmét, lépésről lépésre történő logikus felépítését. Íme a vázlat:

I. év: Csak szén, kontúrrajzok, meg kell tanulni rajzolni, nagy elődök, Holbein stb. A kontúr átfordulásáról, a vonal teréről stb. Nem szabad körül drótozni a rajzot..

II. év: A tónus viszonyítások: »Ha ez 10, akkor ez 7 stb.« Ide lehet beírni a fehér zsebkendővel való tanítást, a rajzot mértani alapokon szem, ujjperc, a fej síkjai.

III. év: A fény nem azonos a tónussal; hasonlat: palettánkról hiányzik a fény! Nem tudunk fényt kinyomni a palettára, sötétbe ágyazásból kihozni a fényt, ami a valóságban látszik. Fölülről lefele vezette a fényt, a fej felülről lefele sötétedik — képeim is ez látszik — homloktól indul. Ha valaki jól meg tud egy fejet festeni, akkor az tájképet is tud festeni, mert a törvényszerűségek ugyanazok. Eddig még mindig csak fekete-fehérben.

IV. év: A szín. Kompozíciós pályázat az 1940-es évek elején, havonta, vagy negyedévenként pályamunka. Kedd és péntek a korrektúra napja. Egyszer Rudnay végigment a műtermen, megállt egy paletta mellett: zöld, vörösesbarna és fehér volt rá kinyomva »kérem ebből gyönyörű szép képet lehet csinálni« — nem szerette ha a paletta tarka volt. Főelve, a színt nem szabad magára hagyni, »vinni« kell. Képbe nem nyúlt bele, a palettán magyarázott. Nem szabad, hogy a szín egyedül harsogjon, meg kell kontrázní, ezen azt értette, hogyha pl. vörös van a kezemben (ez mániája volt, sok fele járt, de a legszebb vöröset egy keleti szőnyegen látta), tehát a vörös egymagában nem él, csak kontrája által. (Étlap hasonlat: egy csöpp kis só jobban kihozza az ízt, mint anélkül.) Ugyanúgy a vörössel kis kontra színt, hidegebbet bele. Ugyanazzal az ecsettel a kettőt együtt vette fel, élni hagyta a színt, nem maszatotha össze. Ha sokat piszkáljuk a vásznon, a festék idege tönkremegy. Fejnél a nagysugarú hajlások: koponya, homlok, -idegek, a kissugarú hajlások orr, száj stb. meleg, a fény mindig hideg. Lefele melegszik, és a kisebb hajlatoknál is melegszik.

Rudnay egy alkalommal összefoglalta tanítási elveit, meghozza Mikli Ferenchez írt levelében. 1947-ben a bajai iskoláról ekként írt: »... politikával szigorúan tilos a művésztelepen foglalkozni, mert a művészet mindenkié s mindenek felett álló szellemiség. Minden ember köztudajdona, akiben a magasabb szellemiség vágya él... A tanítás, annak módja egyszerű, világos legyen, mindenki által könnyen megérthető. Mozgás-arányok jelleg (karakter) a szerkezet megismerésén alapuljon. Formaképzés különösen gondunk legyen. Fény-árnyék viszonya, a formára való hatása — a kifejezés módja a leg-

egyszerűbb, a legvilágosabb legyen. A kontúr értékének legkomolyabb hangsúlyozása. Mindezeket egy óél felé vezetni: az élet-teljeség minél frappánsabb kifejezése felé. Technika szükségese, de túlzásba vinni nem szabad, az élet lényeg világítson ki, ne a technika halmozás. Élet! — s annak kifejezése — mindenki által könnyen érthetősége — a megnyugvason s a hatások örömein keresztül ha a legtragikusabb életszemléletet adja is. Mert a művészet az emberi tragédiákat is — az emberi ocsmányságokat, gyarlóságokat is megdi-csőíti. Így menti meg az emberiséget a kétségbeeséstől s a megdi-csőült élethez vezetí vissza. Ez a művészet célja — akarata is...»

Most pedig lássuk néhány tanítását a rajzról, majd pedig a festésről.

Az előzőkben egyik tanítványához intézett szavaiból már kiderült, hogy Rudnay főiskolai hivatását két értelemben gyakorolta: tanította azt, ami tanítható, méghozzá meggondolt fegyvelemmel, tehát elvezette tanítványait a rajz megtanulásán keresztül a színek világáig, másrészt állandóan eléjük tárta, hogy mindez csak az eszköz megszerzése ahhoz, ami taníthatatlan: a művészethez. Ez utóbbinál természetesen nem elégedett meg azzal, hogy úgysen lehet tanítani, hanem a fiatalokban igyekezett az emberség kiművelésére, az észrevevés iskolázására fölkelteti az érdeklődést, nagyrészt úgy, hogy a modelleket mindig dramatizálta, tehát nem mozdulatlan bábként kellett átélni a modell formavilágát, hanem mély emberséggel telítette meg. Jól emlékszem egy ilyenfajta korrektúrájára, csak arra nem, hogy Koffán Károly rajza kapcsán került-e erre sor, vagy pedig az én rajzom adott alkalmat erre a feledhetetlen negyedórára. Egy öreg, tőpörödött anyókat rajzoltunk, s még azt is tudom, hogy kettőnk egyikének rajza, amelyik előtt a Mester megállt, jó rajznak tűnt számunkra. Rudnay ránézett a rajzra, azután felénk fordult és elkezdett gyermekkoráról beszélni, különösen egy öreg asszony köré csoportosultak emlékei. Sokat járt siránkozva apja kocsmájába, ahol férje mindig csak ivott, családjára nem gondolt. Hívta haza, könyörgött, de hiába. Pedig az asszony lelkét tette ki családjáért s Rudnay hosszasan, érzékletesen írta le egy meggyőtört szegény asszony életét. Már-már azt hittük, hogy a Mester meg is feledkezik a korrektúráról, amikor egyszer csak visszafordult a rajz felé, s azt mondta: »Ez hiányzik kérem belőle.« Elég volt egy villanásnyi idő, hogy megértjük, itt már nem a rajzról, nem a megcsinálásról van szó, hanem az emberségről.

Ezek a korrektúrák megható közelségbe hozták a Mester világához s az emberhez általában. Többünkről tudok, hogy jegyezték a Mester szavait, sajnos a leggazdagabb ilyenfajta jegyzetet elsodorta a világégés. Csertő (Klucsik) Ferenc jegyzetei megmaradtak s most tallózva abból idézek néhány mondatot. Természetesen sem itt, sem

máshol mikor idézek, nem tagadhatom meg, hogy mindezt magam is átéltem s ez óhatatlanul belekerül a szövegbe is.

Előbb a vonalban való rajzolást tanította, bár mindig hozzátette, hogy a grafika megöli a művészetet... sok festmény nem egyéb csak színes rajz, pedig a vonal megtanulása csak előképzés, hogy a tanítvány általa megismerhesse a szerkezetet. Később a vonalat el kell hagyni, de forma és tónus rejtve foglalja magába mindazt, amit a szerkezetből a vonal megtanulás közben kihámoztunk. A lerajzolható alakot, fejet, vagy aktot márványtömbhöz lehet hasonlítani, ahonnan a felesleget eltávolítják, de előbb lepontozzák, ekként kell pontoznia a rajzolónak is. Szinte a geometrikus nagy formákat kell keresni s azokat tölteni meg azután tónusértékkel és léttel. Úgy kell vezetni a formákat, hogy ahol átfordulnak a (kontúrnál) éreztessük, hogy tovább tartanak térben és az ellenkező oldalon válnak ismét láthatóvá, a fej két kontúrja tehát szigorúan egymáshoz tartozik: a tarkó és a profil egyazon formai tömbnek két határa. Ezért úgy kell rajzolni, hogy egymástól távoleső vonalakat, formákat vetünk mindig össze. Jól emlékszem mindig meglepetésünkre, amikor a fejfel szembenülőknél (nekem is) azt mondta, hogy maradjunk a helyünkön, de rajzoljuk meg a modell profilját. A szemnek olyan iskolázottan kell tapintania a legkisebb mélységeket is, hogy a festő képes legyen szembenézetből profilt rajzolni. A homlok és az orr egymással bezárt szögét nemcsak a profil rajzolásokor kell élesen figyelni, hanem ha szembenézetet rajzolunk, akkor is térben kell rajzolni. Nagy gonddal kell arra is lenni, hogy pl. a fej elmozdul, akkor minden rajta lévő forma együtt mozdul vele. Ezért helyes, ha a koponyát síkokkal, tengelyekkel metsszük át s ezek mentén figyeljük az elmozdulást. Figyelmeztetett arra, hogy a gömbölyded formák akadályozzák a karakter igazi kifejtését, mert inkább a sarkok, a törések, a szögek kiikeresése visz közelebb a kifejezés megragadásához.

Ugyanilyen lépésről lépésre való korrekciót adott a tónusokról is. Az árnyalati értékeket egymáshoz, a papír fehérjéhez és a szén feketéjéhez viszonyította. Néha egy-egy késznek tűnő tónusrajznál ezt úgy érzékeltette, hogy kivette szivarzsebéből patyolatfehér zsebkendőjét és a modellt vállára dobta: nos ez a papír fehérje (mert fehérebbet már nem tudunk csinálni) ehhez képest az összes többi világos felület halványabb lesz. Ez a szén feketéje — húzott egy tömör fekete felületet a rajzszénnel — ehhez képest az összes árnyék világosabb lesz, vagy ha tetszik, ez legyen a jelenség legsötétebb foltja. »Nos ha ezt mondjuk 10-nek vesszük, akkor ehhez képest az orr alatti árnyék már csak 7 stb.« De a kezdet kezdetén nem szabad e kis hasonlítgatásokkal indítani a rajzot, hanem a nagy fény és árnyéktömböket kell a fej nagy formájának megfigyelésével »feldobni«. »A fény a kép szeme« — ezért kell mindenekelőtt a legvilágo-

sabb és legsötétebb részeket megállapítani, hogy a többit ehhez viszonyíthassuk. E tónusárnyalatok közt meg kell keresni, hogy mi rajzolódik uralkodó módon, s annak kell hangsúlyt adni, a többit tompítani kell. Vigyázni kell a kontrasztthatásokra is, amelynek következtében pl. a fény nem ott a legfényesebb, ahol objektív mértékkel az lenne, hanem a legnagyobb árnyék szomszédságában. Szükséges tehát, hogy a rajzoló a látványt bizonyos fokig »átírja«, ne pusztán szolgálai másolással mérlegelje a látottakat. Sokan szeretnek mindent hangsúlyozni, pedig ez unalmas, egyes részleteket, úgy kell érzékeltetni, mintha meg lennének rajzolva, pedig csak sejtetve legyenek. Nagy szerepe van a summázásban a fény és árnyék vezetésének, nem formáról formára zökkenve kell vezetni, hanem valamiképpen úgy, mint a bronzszobrászok, akik a test formáit finoman úgy alakítják, hogy a megcsillanó fénycsík nemes vonalban, vagy tömegben rajzolja a test formáit, s ugyanígy az árnyék is. A rajz — és a festés — tekintetében a kettő közötti terület döntő!

Most pedig néhány részlet Gallyas Frigyes emlékeiből: »Rudnay mester módszerének kiindulása nem a naturalista szemlélet volt, hanem a művészi cél. Ahogy a zene, a dallam, összhang, ritmus, magas és mély hangok, erős és halk hangzatok összetettségével hat, úgy a képzőművészet a vonal, fény-árnyék, színfolt, forma, tér csoportosításával alkot.

A zeneművészet kiszűri a természet zajából a zenei hangokat, megkülönböztetve azt a kellemetlen zörejektől, amelyeket csak csínjával, kontrasztiképpen alkalmaz. A képzőművészet is kihámozza az összhangtalan természetből a művészi cél szempontjából hasznosítható elemeket.

A vonal tekintetet mozgó hatásával éppen úgy érzelmi hullámzást vált ki, mint a dallam.

A fény és árnyék, világos és sötét folt — a zenében a magas és mély hangok — derűt és borongást kiváltó hatásával egyezik.

A szín és színakkord is a festészet és zene közeli rokonságára utal.

A szobrászi forma elkülönít; a festészet és rajz megvilágítással és környezettel mintáz.

A tér érzékeltetése elsősorban építészeti feladat, de a festészet is uralkodik a téren a távlatlan segítségével. A zene képes kozmikus magasságba, a mennyországba szárnyalni velünk, de pokoli mélységbe taszítani is.

A kompozíció, a csoportosítás a művészet alapelemeinek összeállítására a művészi cél kifejezése érdekében. Rudnay Gyula mindjárt legeslegesítő korrektúrája alkalmával felhívta figyelmünket az egyszerű vonallal való rajzolásra. Térben mozgó, formát határoló vékonyodó, vastagodó, fényt árnyékot éreztető, erőt és gyengédséget

sugárzó, lelkesedéssel telített dallam, ez a festészet alapja: a rajz. — Holbein arcképvázatait ajánlotta példaképpül és Dürernek édesanyjáról készített megrendítő szénrajzát. (László Gyula megjegyzése Rudnay »tanmenetéhez«: Fontos volt a jelenség elhelyezése a papíron, pl. egy akt belekomponálása fejének és talpának előre kijelölt vonalába, nem lehet az, hogy pl. egy portrénak az orra ne férjen ki, előre el kell helyezni a síkon.) —

Az emberi fejnél távolabbról a típus, közelről az egyéni jellemvonások szemlélhetők célszerűen. Nemcsak az egész fej típusát, hanem az egyes arcrészeket is igyekezzünk mértani testekké egyszerűsítve felfogni, pl. szögletes, kerekded, kocka, hasáb, tojásdad stb. Kompozíciós feladatként gyakran adott Mesterünk versillusztrációs feladatot, pl. Petőfit, Aranyt...«

Ha figyelmesen olvassuk ezeknek a beszámolóknak »pedagógiai« elveit, lehetetlen fel nem ismernünk benne egyrészt Székely Bertalannak tanítását, másrészt, javarészt Hollósy Simonét. Nincsen hely arra, hogy itt ezekbe a részletekbe bele bocsátkozzunk, de ebből adódik az a különbség is, amit tanítványai is többször észrevettek, hogy Rudnay nem úgy fest, amiként tanít! Ez az ellentmondás persze abból is adódik, hogy tanítani csak a tudást lehet, amit Rudnay művelt az pedig már a szabályoknak nem engedelmeskedő művészet volt.

Kántor Andor logikusan rendezett emlékeiben a többek között így ír Mesterünk tanítási módjáról: »Időnként mindnyájunktól megköveteli a vonal, illetve konturrajzot. Tanulmányaink ilyenkor a tónus teljes elhagyásával készültek és a forma vonallal való visszaadását célozták. Ezzel kapcsolatban hallatlanul bőven és érdekesen hívta fel figyelmünket a testet, fejet, figurát határoló körvonal térbeli mozgására, kifejező lehetőségeire és a kontur összefüggéseire. Nagyon tanulságosak voltak azok a magyarázatai, ahol a rajzpapírunk szélén, külön ábrában, legtöbbször felnagyított méretben ismertette a szem szerkezetét, vagy a koponya konstrukcióját... Sokat magyarázott a színről is. Azt tanította, hogy a fény (ez mindig hideg) és az árnyék (ez általában melegebb) megöli a színt. A kettő találkozásánál erősödik, fokozódik a szín ereje. Felhívta figyelmünket, hogy a forma fordulásánál (pl. homlok, orr) észlelhető ez a jelenség. Mindig hangsúlyozta, hogy egy képen a felhasznált színt vezetni kell. Ezen azt értette, hogy ha pl. egy vörös szín megjelenik valahol a képen, azt végig kell vezetni és a formákon szerzett tapasztalat felhasználásával hol erősebben, intenzívebben kell hangsúlyozni, hol pedig hidegebb, vagy melegebb hangján megszólaltatni. Ezzel együtt a felcsendülő meleg színek hideggel (kékkel) való ellensúlyozásának, »megkontrázásának« szükségességét bizonyította.«

Ámde nem a tanmeneten múlt az eredmény.

»Rudnay tanítását személyének varázsa tette feledhetetlenné. Olyan ehhez képest a szó, mintha a muzsikát gépzében hallgatnók élő zene helyett. Nemcsak benne jelentett minden kedd és péntek ünnepet, hanem fia Gyula mondta, hogy »apánkkal szemben is megvolt a bizalmasság két lépése, tovább nem mertünk közeledni hozzá.« — Rajzolásnál a konstrukciót nagyon szigorúan vette. Mutatta, hogy ez az új pl. három henger találkozása. Rembrandtnál is vannak hengerbe belerajzolt skurcok. A rajzolásnál az értelem kell, hogy vezesse az embert. Kun Pista egyszer rajzokat mutatott neki, kifogástalanokat. Az Öreg: »jó, jó, csak egy kicsit »groteszkebbül« csinálja!« Ezen azt értette, hogy a karaktert, a megjelenést frissebben ragadja meg.« (Boross Géza) »Schasam volt fölényes bírálója a kisebb képességű, de rajongó lelkű művészsarjaknak, a handabandázó, fölényeskedő pikturával szemben ellenszenvvel viseltetett.« (Markup Valéria)

»Nem szabad ilyen közönyösen dolgozni, amikor rajzol, reszketnie kell a gyönyörűségtől.« (SzLG) Egy alkalommal a következőképpen tette érzékletessé mondanivalóját: »A művészet szobáiba nem lehet így bemenni — és szerényen kopogva, óvatosan kinyitotta az ajtót, hanem így — és rávágott a kilincsre, hirtelen mozgulattal szélesre tárva az ajtót.« »Bátrabban rajzoljon, a ló is meg-rúgja azt, aki csak csiklandozza és nem erőteljesen csutakolja... Sokan beleesnek az eszközök szeretetébe, pedig egy tégladarabbal is lehet műremeket alkotni.«

Egyszer, mikor fáradt rajzot csináltam, azt mondta nekem: »László úr ne jöjjön be három hétig, menjen sétáljon, udvaroljon« — csak egy hétig bírtam ki, de fellifrissülten dolgoztam utána.

Litkey György emlékezik, hogyan beszélt a Mester az anyaggal való bánásmódról: »Az anyag kezelésében a fokozás képessége a lényeg... a leglazúrosabb tételtől a legvastagabb fakturáig fel kell használni, ha a probléma úgy kívánja. A felület belső, festői tartalmának változatossága adja a kép erejét...«

A legjobbak képei előtt ha megállt, nem dolgozott bele az alkotásba, tanácsokat adott, technikai fogásokat magyarázott, »még ide egy kis okker kellene, a fehér tűzesebben, előbben ragyoghatna.« Gyakran a tanítvány palettáján, vagy a felfordított rajzok barna alapján mutatta a színek egymásmelletti ütőerejét, a hideg és meleg értékek elosztásának helyes arányát.

Illés Árpád mondja: »... emberibb közelségre lett volna szükség. Rudnay a hivatalos korrektúrán túl, öt év alatt egyetlen szót sem szólt hozzám. Semmit sem kérdezett tőlem, körülményeim felől nem érdeklődött... akkor eszembe sem jutott, hogy ez másként is lehetne. Műveiért rajongva lelkesedtem és nem gondoltam arra,

hogy szükséges lenne köztünk és a Mester között aranyhídnak keletkezésére...»

A bravúros, egyvonalas rajzot »vitézkötésnek« nevezte, én éppen ezért hagytam ott, de miután elmentem tőle, rajzaimat kifüggesztette és sok tanítványának él ez emlékezetében, egészen 1945-ig ott függtek rajzaim a műterem-falakon. (László Gyula)

Nagy Albert mondja: »Mielőtt munkához látok, tudnom kell, hogy mit akarok, az a mód, ahogy ő leadta nézeteit és észrevételeit, a magasfokú műélvezettel egyenlő értékű volt, ennél többet pedig a művészeti oktatásban elérni nem lehet.«

»Lázasan dolgoztunk — s a belső ihletettséggel, amellyel ő telítve volt, úgy hiszem minket is, valamennyiünket egy életre megjelölt.« (Patay Éva)

Vén Emil próbált magyar dolgokat csinálni: »... nem fekszik ez neked Emilio! Én aki sokat jártam magyar emberek közt, ismerem őket« s ekkor elkezdett kalapokat rajzolni. A magyar ember hajnalban felkel, s akkor így teszi fel a kalapját, oda szól a feleségének, akkor így igazít rajta, kimegy az istállóba, megint más a kalap állása a fején s így vagy negyven változatot rajzolt fel. Eből lehet megtudni jellemét a magyarnak. A kalap a döntő. Templomba menet másként viseli, de másként, mikor a jegyzőhöz megy vagy mulat, vagy a szeretőjéhez megy. Ehhez hozzáfűzte Vén Emil hogy mindez benne van a képeiben, figyeljem csak meg.

Mielőtt a festményhez hozzányúlt, a palettán bekeretezett egy kis helyet és valósággal »megfestette« a képet a rücskös palettán. Tanítványai kegyelettel, féltve őrizték e kis remekeket. Én nem régen kaptam egyet Ferencz Lajos barátomtól, aki a huszas évek elején volt a Mester tanítványa.

Chován Lóránd írja: »Fehérből üdított, nem a színt, hanem a fényt tartotta elsődlegesnek. A magasságot, amelyet meglátunk, csak lépésről-lépésre lehet meghódítani. Becsülettel ragaszkodjunk és vigyünk véghez minden munkát, amit ránk szabtak, a beteljesülés önként jön. Az egymástól távoleső vonalak összehangolása pl. a homlok és áll, »az eredmény kapuja az akarat.« »Művészetét a természethez, az Istenhez... Nála nélkül semmit sem tehettek... Én vagyok az út...« — »természet nélkül semmit sem tehetünk, alázattal kell közelednünk hozzá!« »... az Isten sötétségben van, ki kell hozni onnan« — színek azonnali hangoztatása... Daloljon, zengjen a szín, himnusz legyen, mint a júniusi felhőjárás.« »A legszigorúbb rajz keretében színesedni.« Rudnay időnként kompozíciókat tűzött ki: Pázmán lovag, a nép éneke, Mátyás királyról... Tanítása: »Merni kicsinynek lenni.«

Színvezetés: Egy feltett színt ne hagyjunk el, mindenütt megtalálni az árnyalatait... Fényvezetés: a fény és sötétség mellett

hangzik a legerősebben, nem ott ahová a legtöbb fény esik, a legmélyebb árnyék mellett a legnagyobb fény.«

Hogy talált önmagára? Egy kompozíciót hónapokig kínzott, leányuk népi viseletben volt, odament, hogy megigazítsa a függönyt, »megálljon!« szölt Rudnay, megfordította a vásznat és alla prima megfestette a lányt! Ekkor talált önmagára.

»... hogy elszakítson a natúra túlzott kötöttsége alól és hogy egyben a formamemóriánk is fejlődjék, azt ajánlotta, hogy fordítsunk hátat a témának és csak időnként nézzünk a modellre. A természet szolgálja megismerése helyett a szerkezeti felépítés tudatos megismerését tanította. Mert amíg nem tanultak meg mindent, amit a természet adhat, addig a természet az úr, azután amikor már képet festünk, mi vagyunk az urak és csak annyit veszünk át a természettől amennyit mi akarunk.« (Basilides Sándor)

»Hangoztatta az önművelés fontosságát, mert csak az az ember látja meg igazán a festői szépet is, akinek megvan hozzá a műveltsége. Műveletlen ember nem lehet jó művész. Biztató szavai: »ez az Ön útja, tessék csak rajta haladni... itt-itt valamit megérezett...« (Frey Gabriella)

Nagy-nagy szeretet és jó indulat sugárzott a Mesterből. Tanítványai rajongásig szerették, pl. kis házi ünnepeket rendeztek tavasszal Gyula napkor, vagy karácsonykor is.

»Mikor az orrát rajzolja, lássa a hüvelykujját is... Rudnay mester sokszor Holbeinra s nagy mesterekre hivatkozva próbált minket rávezetni a rajzolás mikéntjére, lényegére.« (Barcsay Jenő)

Beszélgetés Máthé Gyulával: »Rudnay Gyula tanítási módszereiről sok vita folyt a főiskolai hallgatók között, különösen azok vitatkoztak, akik impresszionista szemléletű mesterektől jártak át a Mester korrektúráit meghallgatni. Sőt a negyvenes évek elején három-négy Rudnay növendék is plein-airt festett az Epreskertben, a Szondy utcai kerítés mellett. Egy keddi korrektúra napon megnézte a Mester is a vásznakat. Megállt Máthé Gyula képénél, amelyen két akácfa fogta össze a szűkterű tájat. »Nagyon érdekes, szépen van festve, de impresszionista szemléletű munkának érzem« — nagyjából így beszélt a Mester. Máthé Gyula megkérdezte, hogy hogyan érti ezt a Mester, mert tudjuk, hogy nem szereti az impresszionistákat. »Nem erről van szó, az impresszionizmus a francia művészetnek igen nagy korszaka, sok nagy festő élt benne, akiknek kitűnő szemük volt. Máthé úr — mert így szólított bennünket, mindig odatette az »urat« — is igen jó szemű, jól érzi a légtávlatot és a színeket. De van itt egy érdekes kérdés. Nézzük azt a gyermekláncfűvet. Három-négy méterre van tőlünk és a színe tiszta kadmium-sárga közép, de 40 méterre is vannak ilyen virágok, nézzük csak. Felvett egy vékony ecset végére egy kis kadmiumsárga-közép színt és oda-

tartotta a közel látható gyermekláncfű irányában, a szín talált, aztán odatartotta a messzelévőhöz, a szín ott is pontosan ugyanaz volt. Itt tehát távlati probléma van, bár a kadmiumsárga nem változik meg; mindkét virágfolt napfényben volt s a szín ugyanaz maradt, nem lehetett tapasztalni semmiféle elszíneződést a kettő között. Az impresszionisták a távlatot azzal sugallták, hogy a színt fehérrel vagy kézzel tompították, ám így erősen megváltozott a szín karaktere, pedig szemmel láthatóan semmit sem változik a valóságban. Az impresszionista módszerrel elvész tehát a szín intenzitása, tüze. »Szeretnék most valamit mutatni« mondta Rudnay és a kép egyik semleges sarkában körülrajzolt egy kb. 15x20 cm mezőt, erre feldobta az ég és a fák tónusát, egy hunyorítással a látványra és a kép alján és tetején lévő átlag színértékeket odatette. Alul semleges szürke, fent pedig boltozatos ég. Alulra odatette a kadmiumsárga pöttyöt, utána a hátsó gyermekláncfű színét nézte megint össze az ecset végén lévő kadmiumsárgával s ugyanezt a ragyogó színt látta, oda is tette. Ezzel azonban elveszett a távlat. Ezt optikai törvényszerűséggel kell megoldani, méghozzá úgy, hogy a közeli világítóerejű színt még fokozni kell, ezt pedig csak kontraszttal lehet megtenni, de még középre is odatette a közeli és távoli gyermekláncfűfolt közt lévőt is. Ezután fogta az ecsetet és a közeli folt köré párizsi kék és kromoxyd kört húzott, erre a színfolt hihetetlenül világító erejű lett, a középső sárga folt köré sokkal kisebb intenzitással húzta meg ugyanezt a kört. Azt mondta, hogy mindez nem nagyon különbözik az impresszionisták eljárásaitól hiszen optikai törvény, hogy az erős fény körül nagy sötétség és kontraszt szín jelentkezik a szemünkben. De a képen ezzel még nincs elintézve a kérdés, túlzott erővel ugrik ki a kép teréből s valami úton-módon át kell vezetni ezt a túlfeszített színerőt a környező felületek felé. A kadmiumsárga kissé hideg, de a köréje húzott kontraszt kék keményvé, rideggé tette, az egyensúly módszere az, hogy eköré még egy kört kell húzni krapp-lakkos angol vörössel, amit kitisztított ecsettel, híg olajjal beleolvasztott, a körtől kifele menet a környező felületekbe. A két kört csak egészen közélről látta az ember, fél méterről már nem érezte ezt a technikai fogást. Ugyanezt érte el vele, mint az impresszionisták, anélkül, hogy a sárga szín tűzét megtörte volna. A középső értéknél ugyanígy járt el, csak kissé belekente a kontrasztokat az alapzöld földjébe.

Most, hogy befejeztük az egykori tanítványokkal való »baráti beszélgetést«, az olvasó képet kaphatott arról az eleven, festői és emberi értékekkel telt légkorról, amely a Mester körül kialakult a Főiskolán. Megesett, hogy egyikük másikuk emlékezte ugyanarról a dologról mást emelt ki, vagy éppenséggel ellenkezett egymással. Ezt sem »egyeztettem«, mert e fejezet egyik célja, amellet, hogy

Rudnayt a nevelőt mutatta meg, az is volt, hogy megmutassa a róla való emlékezés színeváltozását is. Meg azután: ahány ember, annyi-féleképpen válaszol a »másik ember«-re, mégha a tisztelet és rajongás egyforma is bennük. Éppen ez a szép, s ezekből az emlékekből talán elevenebben rajzolódik ki a Mester képe, mintha pontosan egyezettük volna az »adatokat«. Szomorú, hogy az, ki egykor nagy sugalló erejű egyéniség volt, áldott, nagy művész, lassan adattá lesz. Nos éppen ez ellen szerettem volna tenni azzal, hogy kötetlen beszélgetésre hívtam egykori tanítványait.

Búcsúzóul még egy pillantás a Főiskolán lévő Rudnay műtermekre. A műtermeknek sajátos színhangulatuk volt. A modellek mögé kerülő drapériák galambszürkéje, vagy angol vöröse mellett a rajzbakok felfordított lapjának valóságos színorgiája lepte meg a belépőt. A palettákon göröngyökben száradtak a tiszta színek és a fogason lógó festőköpenyeket akár földre is lehetett volna állítani, mert valóságos páncéllá merevültek a sok belekent festéktől. Rudnay maga sohasem öltözött be, s mikor látta, hogy tanítványai »a zseni nemtörődömségével« festőköpenyükbe törlik az ecsetet festés közben, elmesélte, hogy ő is így kezdte, de egyszer valami nagy urat kellett festenie s barátai elhitették vele, hogy ünneplőbe kell öltöznie. No, el is kezdődött a festés, ül is a nagy úr, de egyszer csak látja, hogy finoman elmosolyodik, s ez a mosoly egyre erősödik az arcán. Nem tudta mire vélni, míg egyszer csak oda nem pillantott ünneplő fekete ruhájára, amelyre — a szokás hatalma! — nagy lendülettel kente rá a tisztítandó ecsetek vastag festéktömegeit. Talán ez az egy tanítása volt, ami nem fogott rajtunk, mert hallatlan önbizalmat jelentett az ecsetek »nagyvonalú« és egyszerű tisztogatása, no meg ez »tekintélyt« is jelentett a többi mester tiszta köpenyben járó tanítványaival szemben.

Érdekes volt megfigyelni, hogy a fiatal főiskolások általában tagadták, hogy bármelyik mester hatása alatt is álltak, mindegyük egyéniségnek, elsőnek, egyetlennek képzelte magát, csupán két mester volt, akiknél a tanítványok büszkén vállalták tanítvány voltukat: Rudnay Gyula és Vaszary János. Vaszary Jánosról írt kis könyvemben leírtam, hogy e két tábor milyen feszültségben élt egymással, az egyik Európa képviselőjeként parádézott, a másik a magyar ugar profétájaként járt társai között.

Nem zárhatjuk ezt a fejezetet anélkül, hogy fel ne idéznők, hogy közvetlenül és közvetve kik voltak azok a festők, akiket példának állított, vagy akikkel való barátsága áttűzött mondanivalóin.

Régi festőkről sokszor és nagy szenvedéllyel beszélt; a kortársakról úgyszólván soha. Tizianról: »Ő tudott csak a sárga színnel bánni.«

Herman Lipót kérdezte őt; a felelet: »Kiket szerettek a régi festők közül? Hát Tiziant és Rembrandtot. Az újabbak közül a fran-

ciákat sohasem szerettem... amit bennük szerethetnék, azt sokkal jobban megtalálom a régi olaszokban. Különben sincs semmi új a művészetben... nem fejlődik a művészet! Szentül meg vagyok győződve róla, hogy mi ugyanolyan szemmel látunk egy szép nőt, mint az ősrünk tízezer évvel ezelőtt s a művészetre is áll ez. Irányokat nem ismerek, a lélek színét figyelem... Mellékes, hogy ma készült-e valami, vagy ötezer évvel ezelőtt... Nem szeretem a maiakat. Lelketlenek, ridegek s a leghaszontalanabb manirba fullad minden, de még az elméletük is... az ősi intuición változatlan, ami civilizáción alapul a művészetben az helytelen és eredménytelen. Lélek nélkül nem lehet semmit sem csinálni...«

Elekfy Jenő: »A magyar festők közül Koszta József, Munkácsy Mihály, Paál László, Szinyei Merse Pál (különösen a Majálist csodálta) Mednyánszky László, Székely Bertalan vázlatái, a korrektúrában pedig gyakran szerepelt Velazquez, Tintoretto, Goya, Zurbaran, Rembrandt, Ruysdael, Vermeer van Delft, Frans Hals, Tizian Doge portréja, Giorgone, Piombo munkássága.«

Néhány szót Endre Bélával való barátságáról: »Rudnay, Váradny, Pásztor János, Kiss Lajos, Rubletzky Géza és Tornyai vallják, — Tornyai szavai szerint — hogy Endre Bélának sokkal, nagyon sokkal többet köszönhetnek, mint az összes hazai és külföldi akadémiaiknak és tudós professzoroknak... Endre Bélától tanulták meg a legegyszerűbb igazságokat, amelyek nélkül művészember nem boldogulhat...« írta Tornyai János Endre Béláról szóló cikkében. (Jövendő, 1910.)

»Éreztem, hogy az utam elvált Hollósytól. Hollósy a szűk természetlátásnak volt követelője, és a képzeletemet akartam kiszabadítani. Áldom az emléket, mert az alapot, ami nélkül lehetetlen lett volna előbbre jutnom, ő adta meg.«

»Életem keserűségei, az ezt követő komor olvasmányok között fedeztem fel Munkácsyt. Abban az időben tiszta feketében festetem (el is pusztultak eziidőbeli képeim).« (Újság, 1925. II.)

»A művésznek kell, hogy apja legyen. Csak ott kell hagyni idejében, de sohasem egészen... Át kell venni az egyetemes értéket, de a rendezés legyen a miénk...« (Szépművészet, 1942.)

III. FEJEZET

„Földiekkel játszó Égi tünemény” (Csokonai)

— a vászon előtt —

a) A fekete láng

Ha lakása, a terített asztal ízeinek szeretete, a muzsika és ének, a tánc és a barátok közt komoly, vagy anekdotázó Rudnaynak és a tanárnak megismerése képeinek közelébe vitt, mennyivel inkább várható ez most, amikor a festő Rudnayt ismerjük meg, ugyancsak hiteles vallomások alapján.

Palettája: »Ha valamilyen cseppkőbarlangban készült részlet-fotográfiára, vagy a holdnak erősen nagyított fényképére gondolunk, úgy némi fogalmat szerezhethünk arról, milyen a felülete az állvány és paletta elérhető részeinek a sok odakent festéktől és olajtól. A paletta szinte elmozdíthatatlanul odaragad a padkához, nem is kerül kiarra, csupán arra szolgál, hogy a festékmasszákat (főleg sötétsárgák, barnák, pirosak, feketék) helyet találjanak rajta, keverve csak a vásznon lesznek.« (Herman Lipót)

»Nem tisztította palettáját. A régi rétegre nyugodtan rányomta a friss festéket. Tisztán, ragyogóan jöttek ki ecsetje alól a színek. Tanítványai mind követték ezt a festői eljárást: valóban fantázia-dúsító eljárás és elveszi a festék primér nyersségét. Rudnay mondogatta: »aki nem tud uralkodni palettája felett, nem festő.« (Litkey György)

»Gyula ugyanis nem kevert a közepes nagyságú szögletes palettán, csak arra nyomta ki a tubusból a színeket, mondván, hogy a vásznon úgyis összekeverednek. A maradék festék egyik napról a másikra megbőrösödött, megsárgult, akkor újat nyomott föléjük. Így lassanként a paletta Magyarország domború térképéhez lett hasonlatos. Mikor egészen megtelt, akkor leégette a festéket, vagy újat vett.« (Elekfy Jenő)

Most pedig azokat a feljegyzéseket közlöm, amelyek arról szólnak: hogyan festett Rudnay Gyula.

Hallasyné Rudnay Róza: »Mikor festett, megszűnt a világ körülötte« — általában alacsony széket használt és ha állványon dolgozott, akkor is ülve maradt. — Egyik gyönyörű kis vízfestményét mintegy 20 perc alatt, Bábonnyban pedig egyik tájképét torlódó felhőkkel, olajban mintegy fél óra alatt festette meg. Leánya N. Rudnay Erzsébet mondta el, hogy egy alkalommal éppen ebédhez készülődtek, amikor a Mester meglátta a fehér peremű felhőket, azonnal festeni kezdett s mire a levest tállalták, a kép készen is volt.

Tájképet festett otthon is emlékezetből. Így a »Nemes asszony és szolgálja« c. remekművét is, amelyhez Róza lánya ült modellt a műteremben. Az N. Rudnay Erzsébetnél lévő »Sátorozó cigányok«-at pedig az ostrom után otthon festette, azzal a kevés festékkel, amit össze tudtak számára szedni.

Rudnay számára öröm volt a festés, nem fárasztotta. »... bár ott állt a modell, a Mester ettől függetlenül formálta a képet. Nem a látványt festette, hanem azt, ami lelkében élt, vagy ami a látvány kapcsán fantáziájában megmozdult. Csak átvett belőle bizonyos dolgokat, esetleg a tónusát, vagy részletfinomságokat, olyasmit, amit fejből nem igen lehet kitalálni. A modellt sokszor egész másként öltöztette fel, másszínű ruhadarabot adott rá, olyan környezetbe helyezte, amilyen ott a helyszínen seholsem volt látható... Sokszor szép napos nyári délelőtt viharos, sötét fellegekbe borított komor táj született...« (Elekfy Jenő)

Nem szerette Nagybányát, »ott kékkel festették az árnyékot, én meg barnával és feketével s tudtam, hogy nekem van igazam« — idézi Barcsay Jenő a Mester szavait.

Rudnay egyszer mulatság közben festett gyorsan egy kb. 60x70 cm nagyságú képet Endre Bélánénak, Rudnays kék ég, acél fehérrrel benne egy fából összetákolat fészert, egy-két galamb repül az égen, szép kép.

»Rudnay Gyula elment a makói telepre és Espersit Jánosnál festett egy képet. Vén Emiltől kért festéket és ecsetet, egy fiákerrel kiment a strand felé s egy fasor előtt megállt. Földre tette a vásznat, négy kővel lenyomtatta a sarkokon, egy másik lapos kőre a festékeket nyomta ki és fél óra alatt megfestette a képet, rajta volt lovai-val a fiáker is. Nagy fák voltak rajta, a vászon fehér volt. — Nem szerette a palettán a festék-keverést, hanem csak belenyúlt az ecsettel, felszedte a színeket és a vásznon történt a keverés. Volt egy korszaka, amikor nem húzta az ecsetet, hanem csak tapogatta vele a vásznat — mövendőkei is így kezdtek festeni.« (Vén Emil)

»Az Ertli kertbe mentek festeni Baján, azt mondja Rudnay Gyula Kun Istvánnak: Pista fiam hozza már el ezt a vásznat, kb. 50x60 cm volt négy rajzszeggel vakkeretre »feszítve«, hullámosan. Paletta, kis üveg lenolaj. Állvány? Nem kell. Kis szék, kő stb. alkotta »műtermét« a szabadban.« (Kun István)

Elekfy Jenő: Csipkekendős nő (ez Lázár: XII. képpel azonos, nem pedig a híressé vált gyönyörű mellképpel.) ... »Könnyedén, híg festékekkel szinte egy lendülettel festve, szürkéből előforduló gyöngéd színekkel... A benne élő képet minden tervezgetés, vázolgatás, vagy akár rajztanulmányok nélkül a választott témának megfelelő nagyságú vásznon kezdte el. Szerette, ha a vászonnak valamilyen tónusa van, ezért sokszor már angol-vörössel aláfestett vásznon

kezdte. Ha fehér vászonra festett, akkor híg festékekkel sötét foltokkal felrajzolta a kompozíciót, gondosan ügyelve az arányokra és a jellemzésre, majd rögtön a megjelenítést igyekezett fehér, illetőleg más színekkel elővarázsolni. A részletformákat, amint sorra kerültek, azonnal »lekötötte«, azaz »készre« festette. Mindig az egészen dolgozott. Óriási készsége volt... a képek egy ülésre készültek, kivéve az egész nagy vásznakat.«

Kun István: »Feltartott karral rakta fel a festéket, minden handabanda nélkül. »Lendület«-nek hat, pedig lassú fejlesztés. Irtózatos drámai csapásoknak hatnak, pedig nem így készültek. Öreg korában Baján egy fürdőszobában festett és Kun István megfigyelte a kulcslyukon: a tájat lassan, el-elgondolkozva festette, hozzá-hozzá nyúlt a képhez s közben nagyokat szippantott cigarettájából.«

Balázs Attila: »(A Bors utcában) ott állt a vászon előtt s ideges gyorsasággal, gyors mozdulattal mozgott az ecsetje a vásznon. Azután hátra lépett vagy leült, hosszan merengve nézte a felrakott színeket, amit leginkább egy kis fekete tülkőrrel, vagy kicsinyítővel nézegetett, aztán újra leült s utána idegesen felugrott, majd megint folytatta munkáját. Nagyon ideges ember volt, tiszta, igaz, mély, elgondolkozó lélek. Néha örömben verseket szavalt magának munka közben. Mindenkor magasnyakú, keménygallért viselt, sohasem öltözött be, vagy köpenyt nem vett magára és annyira belemélyedt a munkába, hogy a festékes ecsetet a ruhájába törölte...«

Mikli Ferenc: »1950-ben egy délután Rudnay Gyula kért egy felfeszített vásznat, kezével mutatta, hogy kb. mekkorát. Kért, hogy fessem be valamilyen barnás színnel. Elvitte a vásznat, majd kb. másfél óra múlva visszahozta s befordítva letette a falhoz (pohár bor, beszélgetés...) mikor elment, Mikli Ferenc megfordította a vásznat, hát egy önarckép... rohan a lakására... Rámnézett, mosolygott, szívére tette kezét, másikat esküre emelte és azt mondta: »ez volt az utolsó, esküszöm! Ezt neked festettem!« —

»Hogy Hollósytól elkerültem, sajátosképpen az irodalom hatása alatt ment végbe bennem a nagy átalakulás. Majdnem döntő hatással volt rám az orosz irodalom.«

Molnár Ernő: Rudnay Gyula Rembrandtról beszélve mondta, hogy az a szép a remekművekben, hogy mindig benne van az emberi stigma, az esendőség, a hiba is. Rembrandtnál a fény a csoda, az árnyék sokszor kissé »asztmás«, fulladt. — »Nem mindegy, hogy a festéket hogyan »teszem le«, pasztózusan, simán, vagy soványan, mindegyiknek megvan a maga helye. A maiak ott tévednek, hogy az egész képre egyenletesen rakják fel a festéket, pedig a festék minősége, felrakásának módja is fontos.« (Egyik növendékéről mondta egyszer, miután az megmutatta munkáit, hogy »hát sokan azt hi-

szük, hogyha megfestenek egy fekete macskát narancssal, az már művészet«.)

Miklóssy Gábor mondta el, hogy Molnár Zoltán egyszer bement a Mesterhez, amikor festett. Rudnay nem hallotta, Molnár Zoltán leült egy székre az ajtó mellett. Rudnay festés közben sokat nyögött, sóhajtott, de nem úgy, mintha valami nem sikerült, hogy bosszankodott volna, hanem szinte úgy, mint amikor valaki rááll valamire »egy életem, egy halálom«-ként s ugrik egyet: odahúzta az esetet egy nyögéssel, de az aztán ott is maradt. — A rajzból kiindulva, sokszor hivatkozott Michelangelora, hogy az ő premier plan-ban mutatkozó rajzában, aminek a síkban dekoratív ereje is volt, mégis tudta érzékeltetni a formának a határértéken túli folytatását, — ami nem látszik, az is benne legyen abban, ami látszik. — Felhozta, hogy Révész Béla írt egy tanulmányt Ady—Rudnay címen, összehasonlította őket az írás, az alkotás módozatait, a fogantatástól a rögzítésig. Rudnay azt mondta, hogy nagy tévedés ez az összehasonlítás, az egy nevezőre hozás. Ady eruptív erejű költészete mellett nagyon sokszor vajúdjó, lassan csiszolgató periódus után jön meg a vers végleges formája. »Nálam ez nem így van én az életet a munkámba belekerült hibákkal együtt, együttesében, hirtelenül akarom kivetíteni, ami legyen olyan, mint az élet, amiben legyen jó is, rossz is.« Miklóssy Gábor szerint ebben utallás volt a magyar temperamentumra a mértékletességgel és a formák szórakoztató felszíniességével szemben.

Balázs Atilla: Gyorsan mozgott a keze, felvázolta a fejből a tájképet (Balázs Atilla a Bors utcai műteremben látta festeni, ahová többször elment, ruhát kapott a Mestertől), a táj egét bekente késsel, aztán ronggyal letörölte, nem egyenletesen, ettől lett olyan lebegő az ég, aztán beletett két-három madarat.

»Nem is bánom, hogy egy kicsit nagyot hallok, csak az emberek beszédét nem hallom, de a tájnak minden szavát értem. Amíg a festő nem látja a fának, tájnak szemét, száját, kezét, fülét — addig nem érzi a lelkét. Nekem a faluban minden háznak van szeme, ablakai hunyorgatnak, nevetnek, sírnak. A Raffiael csodás Madonnás képein nemcsak Mária szeme kék, de mögötte az ég is. Minden jó képnek olyanak kell lennie, mint a szemnek — néznie kell! Van mosolygó szem, van haragos és van borzalmas.« (Herman Lipót)

A fény »nem a vidámságért való, nem könnyű, gondtalanul csillogó«.

Herman Lipót: »Gyakran érzem, hogy bennem a pilktor utamban van. Hogy az anyagon keresztül tulajdonképpen soha sem fogja magát teljesen kifejezni a művész. Én látom a küzdelmet a legnagyobbaknál is...«

»Minden festőben, két egymással kiegyenlíthetetlen ellenfél viaskodik: a szigorú törvényeknek alávetett technikai keresztülvitel

és a lélek érintetlensége. Még nem akadt festő, aki a kettőt a legmagasabb fokon tökéletes egyensúlyba hozta volna egymással. Rám is ez vonatkozik. (Magyarság, 1932.)

Elekfy Jenő: Első követeleménynek tartotta a kép hatásának a »megjelenítést« ezen a kép ütőerejét értette, vagyis azt a sajátágot, hogy a néző figyelmét szuggesztív eszközökkel magára vonja. Mivel tónusos festő volt, ezt a hatást erőteljes ellentétek alkalmazásával vélte elérni... a művész akotása egyben manifesztálás, azaz kinyilatkoztatás, élénk tárja azt, amit a művész egyéniségén keresztül felfedez és megláttatni érdemesnek tart a külvilággal.«

Emlékezetem szerint a »megjelenítés« a messziről való zavartalan, nagyvonalú hatást jelentette, ezt meg kell tantani, amikor a kép megdolgozását olyan fokig is fejleszthette bárki, hogy akár a pórások is rajta legyenek. Tehát a kép legyen jó messziről, közelebről és egészen közélről is, nem volt semmiféle olyan tanítása, hogy a kép csak távolról legyen jó. — Hadd jegyezzem meg itt, hogy Rudnay nagyon tudatosan alkalmazkodott festésmódjában is a kép méreteihez, ami nála — úgy látszik — egyet jelentett azzal is, hogy milyen távolról látja a megfestett dolgokat. Ha például 15—20 méternyi távolságban voltak (kicsinyedésüknek megfelelően) az alakok, akkor csak olyan nagy foltokban festette meg őket, amelyekben ilyen távolról látszanak. Nem festett tehát »közelről látható távont«, de távolról látható közelt sem. Ugyanolyan méretű vásznon, ha egy portrét festett, akkor hatásában a pórások finomságáig munkálta meg (hogy ezt is nagyvonalúan tette, az más lapra tartozik, tehát nem »kidolgozta«, hanem a közelséget festői eszközökkel sugallta), ha ellenben távoli képet festett, akkor a távolságnak megfelelő sumában ábrázolta! (László Gyula)

Már a terített asztal bemutatásakor, továbbá a tanítványoknak adott tanításakor megismerhettük, hogy Rudnaynak a szín valósággal életeleme volt, akár az ételek ízeit, úgy ismerte és szerette színeinek természetét. Egy-egy képe a színek találkahelye, intim összebúvása, egymás értő öröme. Sokat kísérletezett azzal, hogy miként lehetne a különböző színek sugalló-erejét úgy hangolni, hogy még tisztábban szólaljanak meg. Rudnay nem »átvett« színiskálával dolgozott, amint a felületes, a festészetet csak a szavakon keresztül ismerők, vagy a nyers vásári színekben látók gondolják. A legnagyobb mértékben önálló színalkotó, s ezt izzóvá teszi nála, hogy a színek összecsengése sohasem öncélú, hanem mindig az emberinek, a magyarnak kifejezését szolgálja. Tanítványai nagy szeretettel emlékeznek Mesterünk tanítására s emlékeit is úgy hallgassuk, mint az eddigieket, mintha nagy asztal mellett ülnénk együtt, baráti együttesben s néha szinte egyik a másik szájából venné ki a szót, hogy elmondhassa, hogy mit tanult a piktúrából, hogy megteremthesse

vele a művészi kifejezés eszközeit. A színek természete ugyanis Rudnay szerint is objektív valóság, amelyet éppen ezért tanítani s tanulni is lehet, csak felhasználásukhoz kell művészi alkotó erő.

Boross Géza mondja, hogy Rudnay sokszor magyarázta, hogy nem bizonyos, hogy ez meg amaz a szín nem jó, csak a környezete nem talál hozzá. Ha azt a színt próbálgatja javíthatni, nem megy, de ha a kép másik sarkában változtat meg valamit, lehet, hogy a szín életre kel, mert nem a színben volt a baj, hanem a viszonylatban. Mesélte erről, hogy amikor Párizsban volt valamelyik magyar festő, egy történelmi kompozíciót festett s mondta, hogy : ezt az aranyárga színt nem tudom kihozni. Erre az egyik idősebb festő azt mondta, hogy így nem is lehet. Hogy kell hát Bátyám? Az pedig elkezdte törölni mellőle az élénk színeket s a sárgára ráment egy kis okkerral. Abban a pillanatban életre kelt. Hogy ez a szín éljen, a többit le kell hangolni. A színesség nem tarkaság — mondotta Rudnay Gyula. Minden hidegnek meleg a kontrasztja, minden melegnek hideg, mindig erről beszélt, nem a világos, vagy sötét színről. Hidegmeleggel kezdte a képet és a korrektúrát, ez adja a »kép egészséges lélegzését«.

Egyszer a Mester bejött Miklóssy Gábor műtermébe, s ott valami kérdőívet kellett kitölteni, hogy melyik művet tartják a legkiemelkedőbb alkotásnak? Rudnay Gyula azt mondta, hogy »Hunyadi László siratását«, nem mellékfigurái miatt, hanem a halottat borító fehér lepel megfestése és tartalma miatt.

»A földet vagy okkeres fehérrel aláfestett vastag masszán csonttázaradás után zöld földes, umbra natural lazurozta, vagy fehér vásznon nagyon vékony umbrás okkerrel, nagyon kis fehér hozzáadásával festette meg.«

»A színek egymáshoz való viszonyát, értékét és megjelenését a muzsika hangjaihoz való hasonlatokkal szerette érzékeltetni, megértetni . . . Minden szín jó, csak megfelelő környezetbe legyen letevé.« (Kiss Lajos)

»Állandó színei a következők voltak: kremsi fehér, okkersárga, cinóber vörös, kraplakik, égetett siéna, angol vörös, párizsi kék, aszfalt és fekete. Tájékepeknél még: kadmium citrom, medvzöld, esetleg ultramarin-kék. Kobaltot sohasem használt. Beszélt sokszor bizonyos sárga lakkról is és barna lakkról, ilyeneket úgymond — Paál László is használt, ilyesmi azonban a mi időnkben már nem kapható.«

»Figurális festésnél a fej, vagy testrészek színét felbontás nélküli egyetlen színértékben kell megoldani, a ruha részeknél is ez a szempont irányadó. (Frans Hals, Vermeer, van Dyck, Tintoretto és a spanyolok.)

Szombathy Viktornak mondta Rudnay Gyula, hogy » a színek zenéje ez kérem, hiszen a színeknek zenéjük van. Azt kottázom le csupán. Mert én ecsettel muzsikálok, amikor festek. Néha halkan, bánatosan, máskor meg kontrasztiként dobok bele valami vidám akkordot, élénk színt... lágy akkordok, homályos szoba, tompa fény...« Vén Emilnek mondta a színvezetésről: »A színt nem szabad magára hagyni, hanem a vászon más részein is visszhangozzék, végig kell tehát vezetni s valahol robbannia kell.« »Minden színt végig vezetett, jól látszik ez a fehéreinél, nem egyenlő értékűek, hanem csak egy villan tisztán, a többi hátrább szorul. Egyensúlyokat rakott fel színekből, néha figyelmeztetett rá, hogy pl. az indiai vörös alá előbb fehéret kell festeni...« (lásd: a lazur címszónál). »Ő sohasem ágyazott aszfaltba mint Munkácsy és Paál, mert tudta, hogy feketedik, csak vékonyan lazurozott vele. Rudnay azért nem szerette az impresszionistákat, mert a természetnek csak egyik nézetét adják, s nem magukból merítik a színvilágot, hanem azt festik, amit látnak, ami kívülről hat rájuk.« »Meg kell találnom a saját színvilágomat.« Münchenben olyan szegény volt, hogy nem tudott festéket venni, hanem megvárta, amíg a gazdag fiúk eldobálják a tubusokat, amiben még volt festék s ezt gyűjtötte össze. Ezzel festett, de bámulták is, csodálatosan tudott festeni. Cölin kéket és más ilyen drága színeket később sem használt! Modigliani is földfestékekkel, okkerfestékekkel festett, nem volt pénze másra.

»Ha a fény és árnyék tábornok, akkor a szín csak őrmester. Még fakturában is meg kell különböztetni őket.« (Basilídes Sándor) Kántor Andor mondja el, hogy a »a Mester azt tanította, hogy a fény (ez mindig hideg) és az árnyék (ez általában melegebb) megöli a színt. A kettő találkozásánál erősödik, fokozódik a szín ereje... a forma fordulásánál (pl. homlok, orr) észlelhető ez a jelenség. A képen a felhasznált színt vezetni kell... ha pl. egy vörös szín megjelenik valahol a képen azt végig kell vezetni és a formában szerzett tapasztalat felhasználásával hol erősebben, intenzívebben kell hangsúlyozni, hol pedig hidegebb vagy melegebb hangján megszólaltatni. Ezzel együtt a felcsendülő meleg színek hideggel (kékkel) való ellensúlyozásának »megkontrázásának« szükségességét bizonyította.«

Litkey György: »Adja csak ide az ecsetet. — Egy kicsit keresgél a kazettában a festékek között: párizsi kéket, angol vöröst, világos okkert, kadmium-sárgát, fehéret nyomott ki hihetetlen gyorsasággal a palettára, majd ecsettel belenyúlt a festékekbe, de nem keverte őket és úgy dobta fel a színeket a vászonra. Végigvezette a képen a kéket, a barnát, a sárgát, majd visszaütötte egy kontraszt-színnel vagy egy ragyogó fehérrel. A fehérbe ugyanazzal az ecsettel nyúlt bele, így az előbbi színek halk játéka a fehérrel csillogóvá, tartalmassá tette. A fakó színeket — így nevezte többek közt a pusz-

ták nyári, kiégett zöldjét — egyedülállóan tudta kiikeverni. Ezek a fakó rudnays mélységű színek, a napszitta kabátokról, kopott csizmákról, cserzett mezítlábakról beszéltek. A fakó szín népének sorsát sommázza — mondta.«

Különösen gazdagon emlékezett a Mesternek a színekről adott tanításaira Balázs Attila. Többszöri beszélgetésünket és levelét minden »összedolgozás« nélkül adom, mert így igazabb a hangulata: »A feketét krapplakkal keverte össze s ezzel húzta be a vásznat, ez adta az alap barnás színét. A meleg zöldet úgy kapta, hogy feketét króm-sárgával kevert össze, matt zöld lett belőle.«

Sötét fák: fekete-sárga kéverék s ebbe tett még párizsi kéket ez összehozta a sötét színt. Cinóbert nem használt soha, helyette angol vöröset, bele egy kis krapplakk, ez tüzelt benne. Szerette az angol vöröset, párizsi kéket. A tiszta ultramarint nem lehet használni, kékítő lesz, bele kell más színt keverni például meg kell melegíteni egy kis krapplakkal, ezt úgy csinálta, hogy ecsettel felvette a két színt és a vásznon csak az eget törülő rongy hozta össze a kettőt. A krómoxid zöldet szerette, de ezt sem használta tisztán.

Hideg színeket a fehér meleggé teszi, a meleg színeket hideggé, ugyanez a tulajdonsága a feketének is: a hideget melegebbé, a melegeget hidegebbé teszi. Kadmiumsárgát használt, okkert keveset, azt mondta, hogy a sárgával nagyon nehéz bánni, csak ritkán, néha használta, de óvatosan egy-két ecsetvonás erejéig. Színei a meleg barnák, az angol vörös, és a caput mortuum. Zöldjei azért voltak áttetszőek, mert ott a leginkább a lazur színeket kedvelte (Grüner-lakk stb.) kékjei a párizsi kék. Általában a hideg színek fent, a meleg színek lent kapcsolódtak. Mondta is: a nagy felületekhez ki-egyensúlyozás végett kell az előrelépő meleg és a hátralépő hideg szín. Ezek teszik összehangzóvá és egységessé a kép jelenlétét. Az ultramarin-kéket mellőzte, úgyszintén az aszfaltot is . . .

A színek hatása nagyban függ attól, hogy mekkora felületen alkalmazzuk a hideg és meleg színeket, a hideg színek általában nagyobb felületet bírnak, akkor hatásosak.

Szabályokat is állított fel. háromféle szín van:

- a) hideg és meleg,
- b) világos és sötét,
- c) az összetett színek, nem tiszták, hanem kevertek.

A fehér hozzáadásával a színek hidegebbek lesznek.

A fekete hozzáadásával tompultabb, melegebb lesz a többi szín.

Zöld — a lazurszíneket külön kezelte a telítettektől, a földszínektől. Földfestékek, ezzel szemben a lazurszerű Grüner-lakk, olyan, mint az ultramarin, áttetsző; lazurszíneket lehet földfestékekkel keverni.

Sárgákat — átlátszó sárgák indiai sárga, szerette a lazur-sárgát.

Angol sárga (barnavöröset is használt hozzá), vöröset sohasem használta magában, mindig sárgát kevert hozzá.

Párizsi kéket Grüner-lakkal keverte, egyébként kékítő színe lenne.

Umbrákat sárgával keverte és híg olajjal, szépen lehetett törölni, hogy ne legyen fedő. Égetett siena, króm-vörös, ebbe tett bele krapplakkot. Nem szabad két színnél többet összekeverni, ezek közül az egyik lazurszín, a másik tömörebb legyen, tehát egy fedő és egy áttetsző. A levegő: párizsi kék—Grüner lakkal, zöldes kék lett. Földeket kitorléssel mintázta. Fehérrel keverve a sárga-kadmium, az okker és krapplakk hidegebb; feketével keverve a sárga mindig sötétebb zöld.

Okkersárga feketével, melegebb, piszkosabb zöld.

Siena natur, szép lazuros sárga. Föld; umbrát kevert siena naturral vagy indiai sárgával, kitorölte.

Ultramarin — feketével melegebb, szürkésebb, keveset használta, félig nyitott, egyoldalú kompozíciók. Lazur volt egy zöld képe, elrontotta, el akarta dobni, mert sok feketével kevert színt használt, áthúzta Grüner-lakkal és attól szép egységes lett. Lazur az égnél — feketét és krapplakkot kevert össze, piszkosnak hat de nem az: nőeknek való sok színt összekeverni!

Sötéteknél Van Dyck barna, de nem tisztán, hanem natur — vagy égetett umbrával, szép piszkos-szürkés dolgok.

Krómoxyd-zöldet is Grüner-lakkal keverte elég higan; a feketét vagy sárgákat szokta világosabbá, derűsebbé tenni sienával. Sok rongyot használt, kitorölte a színt a vászonról. Feleségét égetett sienával, indiai sárgával festette.

Grüner-lakk meleg, sötét, nem telített zöld, ha hidegre teszi kékes lesz. Felhőinek nagyrésze is törlés!

Caput mortuum, mégpedig lilás változata nagyon fontos színe volt a mesternek, sienával és umbrával együtt — föld. A tónusszínekkel úgy lehet finom hatást elérni, ha hideg színre hideggel, melegeleggel festünk.«

Schéner Mihály: »Úgy szóljanak a színek, mintha egy ötszáz tagú zenekar játsszana« — mondta egyszer Rudnay Gyula... »Figyeljük a zöldeket és szürkéket, a szürke élteti a zöldet. Festettek ők alkot is plein-airben. Nem arról van szó, hogy nem tudott volna több színnel dolgozni; bizonyos színeket kizárt, nem találtak egyéniségéhez, de a megmaradtakon belül hallatlan energiával dolgozott. Mondta, hogy megpróbált ő is élénkebb színekkel festeni, de összehasonlította régebbi képeivel s úgy érezte, hogy idegen tőle ez a világ s ezért szándékosan elhagyta. Arra törekedett, hogy egyetlen pontban csillanjon a kép, mindent ehhez az egy ponthoz fokozott! Rudnay megérezte a felületek döntő jelentőségét.

Máthé Gyula: a festő a gyakorlat folyamán rájön, hogy vannak főlölesleges színek a palettáján, azokat dobja ki. Az akácófának minden talajon más a színe, mindegyiknek más a színe. Úgy kell festeni, hogy a madárka elrepülhessen a lombok között; bizonyos pontokon keményebb színfoltok, ezek a dinamikus foltok eloszlanak — eloszlatás híg színekkel. — Népi szöttekesen, kerámiákon, bútorokon lévő színek, szép kék vagy más szín, nemesen érett színek, ilyeneket csak a nagy klasszikusoknál láthatunk. — A fehéreket pasztózosan kell felrakni, a többi festéket ez idővel tönkretenné, tehát a vékony festékréteg jobban megmarad. Rudnay a földfestékek felé transponált. Kontra: általában a komplementerrel kontrázza meg, de lásd a sárgáról mondottakat később.

A lazurról: Boross Géza: »Nem mutatott sohasem technikai fogásokat, egyszer hideg lazúrral átment egy meleg színen. Égetett umbrás olaj lazur, piszkos festékmasszát tett rá, azután jól átdörzsölte, hogy csak a festékbarázdákban maradt nyoma. A párizsi kék ha fehérrel keveredik pléh szín lesz, csak lazúrral szabad kezelni. Minden színnek megvan a maga kontrája, kéket pl. nem lehet anélkül feltenni, hogy meg ne kontrázzam. (Pl. angol vörössel.) A sárgába pedig hideget, fehéret kell belejátszani.«

Herman Lipót: »(Pesti Napló 1932. III. 13.) a lazur lényege abból áll, hogy a képet erős és bő ecsetvonásokkal megfesti s vagy egy hónapon át száradni hagyja, amikor már kölkeményiséget ér el, a festékréteget hígított olajfestékekkel (szinte vízfestékszerűen) átvonja. Ezáltal az alsó réteg nyer tartalmasságában, a mélységek még áttetszőbbé válnak, a fény és árnyék közti átmenetek lágyabbak lesznek, a holt foltok életet nyernek. Egy-egy nagy színfolt olyan lesz, mint a tenger vize, melyen keresztül süt a nap s melynek mérhetetlen mélységét az áttetsző felsőbb rétegek még csak misztikusabbá alakítják. Ezt az eljárási módot nem a régiéktől vette át, hanem kísérletei alapján — azt lehet mondani — saját testére szabta...«

Vén Emil: »Az indiai vörös alá először fehéret kell festeni, hogy jobban éljen, utána krapplakkal lazurozni, így cinóber erejű színt kap az ember. (Rudnay cinóbert nem használt.) Színei: indiai sárga, nápolyi sárga, aranyokker, terra di siena, égetett umbra, zöld földék sorozata, amit lazurosan használt. Fél év után minden képét belakkoztatta. Kékjei: párizsi kék lazurosan — vigyázat feketedik! — és ultramarin. A legszebb kéket kromoxid zölddel csinálta, ez ugyanis a föld barnája mellett kéknek hat. A földet aranyokkerrel és fehérrel festette és aszfalttal lazurozta.

Elekfy Jenő: »Az úgynevezett lazurt már megszáradt képre festette rá Gyula. Amint említettem, a kép általános színhangja szerezint, a hideg színhatásra meleg (aszfaltos barna) vagy fordított esetben hideg (kékkes fekete) lazur került. Ez a lazur azonban nem jelen-

tette teljesen sablonos bevonását a képnek, hanem a kívánt hatás érdekében helyenként ritkább, hígabb, másutt sűrűbb anyaggal történt, esetleg a kép egyes részletein szükségszerűen a jelenlévő színeket megfelelő szín hozzáadásával megerősítette, esetleg alterálta. Az aszfaltos lazur az anyag megbízhatatlanságánál fogva veszélyesebbnek mutatkozott, ugyanis ettől a kép sokáig ragadós maradt. Az olajos hígító anyaghoz kevés lakkot is tett. A lazur hatására különösen a pasztózosan festett képeknél vált elevenné Rudnay képeinek szép fakturája. Viszont nem kétséges, hogy ezek az utólagosan festett vékony festékrétegek képeinek sötétedéséhez erősen hozzájárultak. Sokszor kézrajzait, amelyek kizárólag öncélú grafilkák voltak, továbbá kis méretű akvarelljeit lakkozta, sőt híg olajos lakkal is el látta, hogy a rajzok feketéje, vagy a színek olajfestményszerű mélységet, teltséget érjenek el... A színek mélyről kell feltörni, mint a hegedű színeinek a lakk alól. (Tizian lazurjaival kapcsolatban mondta.)«

Balázs Attila: »Egységes lazurozásokat és helyi lazurozást szokott használni, a képek egységének elérésére. Fekete és krapplakk keverék, amit még olajos terpentinnel is felhígított. Gyönyörű tájképe az Ernst-ben: »el akartam dobni, de lazurozással sikerült megmenteni.«

Miklóssy Gábor: »Greco tüzese színei, a tiziani akt tüzese fehérje... Rudnaynál a régi, rétegezett felületek helyett. Sokat beszélt a velencei iskolának, Tintorettonak bíbor színeiről ami lazurokból állt elő. Greconál is sárgás-vörösek világos alapon lazurozta, a fény előnti a dolgokat, itt hideg szín, ahol átcsap az árnyékba ott kulminál a szín, a túlsó oldalon a reflex színei — inkább meleg színek, nem úgy mint az impresszionistáknál.«

b) »Felleg borult az erdőre...«

A táj és az ember, a kép: Rudnay nagyon komolyan vette az ember és a táj kapcsolatát, ez a kapcsolat azonban sokkalta mélyebb, minthogy a kép felületén az ember beleilleszkedik a tájba. Rudnay azt vallotta, hogy a kettő egymás képére és hasonlatosságára alakul át, nemcsak a nótazás más, tájegységek szerint, hanem az emberek viselete, járása, termete, beszédmodora, s természetesen gondolatainak árnyalatai is mások. Nem volt ő az a festő, aki bárhol le tud ülni és a szép, eléje táruló színeket gyönyörködve festi meg. Neki bele kellett élnie magát abba az életbe, amelynek képét újjáalkotta. Egy ház nemcsak látvány volt a számára, hanem annak is megvolt a maga élete, amely az ember-életekkel együtt alakult, vénült, vagy szépült, roskadt, vagy épült újjá. De ugyanígy az emberek sem voltak csak modellek, »érdekes« vagy »szép« arcok, hanem elsősorban

emberek, akiknek ideje múlásában az élet munkálkodik. A táj sem egyszerűen andalító látvány, hanem az a tér, amelyben emberek élnek, akikre, ha nem is mindig figura, de kitaposott ösvények messze térben, a völgyek dédelgető védelmében épült falvak, hegytetőn lévő dacos várak emlékeztetnek. Ez az élet irdatlan terekben játszódik le, amelyre az ég burája borul. Beláthatatlan messzeségbe visznek a kanyargós földutak hátra, s egyszerre csak fellebbenek az égbe s olyan távolra vesznek, ahonnan már a fehér fellegek is csak fátyolosan sejlenek elénk. E távollból villámgyors madarak röppennek felénk, s a tájat sötét fák tömbje szegélyezi. Sajnos, ritka a derült ég és sok a bennük dúló vihar, Rudnay még a derült időben is sokszor festett vészterhesen torlódó fellegeket az égre.

Rudnay mozdulatai — az életben — nemesen tartózkodók voltak, még akkor is, ha belefeledkezett — beszélvén nekünk — a múlt látomásaiba. Ezzel szemben történeti képein sok a »hamis póz«, a szavalás. Sokáig gondolkoztam, mi lehet ennek oka, miért lép ki egyszerre önmagából s miért deklamálnak Tinódija körül a mellékalakok, s miért vágtatnak, vitatkoznak össze-vissza nagy gobelinjén az előtér magyarjai. Hogyan lehet, hogy ez az ízig-vérig őszinte nagy művész, egyszerre a meneszánsz és barokk minden elcsepelt ripacsmozdulatát megidézi. A véletlenül — s nyilván igaztalanul — felbukkant jelző a »ripacs« adja itt a megfejtést: Rudnay itt is őszinte volt, gyermekkorának sok vándorszínésze, züllött poétája jelentette számára a drámát, a »nagy történelem« idézését, hiszen azok ágáltak édesapja kocsmájában és színpalhasogató hangon szavalták a drámákat. Innen ez a számunkra hamisan ható kuli-szsa-léggör! Ez a megértés persze számomra nem hozza közelebb az idegenségből, történelmi váznainak többségét. Nem tudok egybehangolódni velük. Idegen tőlünk a túlzott hadonászás, ez a déli temperamentum vetülete a művészetben s onnan került hozzánk is, s ezen keresztül került bele múlt századi színjátszásunkba s ennek ripacszkodó ágálását látta a gyermek Rudnay, akiben felsejlettek e mozdulatokon keresztül a magyar múlt látomásai. Milyen más amikor az egyes emberről, vagy a mulatozókról fest képet, milyen egyszerű s mennyire szívhezszóló! De nyilatkozataiból, tanításából is ez a meleg ember szeretete szól felénk.

Székesfehérvári előadásából: »... drága, meleg lírával lánzó félelmes magyar szemek...«

Csáki-Maronyák József: »Érzékletesen láttatott ilyenkor tragikus hőst, eltiport mártírt, lebegő színes pillangót, vagy helyálló felelős férfit, a modellnek, fantáziájának megfelelően. Vagy láttatta a modellt adomázó, falatozó-poharazó, szeme sarkából szép lányt figyelő vidám legénynek, de mindig feltételezve a körülötte settenkedő tragédiát is — mindezt mint önmaga sorsából eredő, személyes él-

ményből fakadt tanulságot láttatta a művészet lényegének megmutatásáért.«

Litkey György: A kifeslett, lyukas lábbelikből kikandikáló lábujjak filozófiáját hirdette. A legirigylésreméltebb emberek — mondta. Kidobták magukat a társadalomból, a társadalom fölé nőttek, nincs ételre, italra, öltözködésre gondjuk és mégis élnek. Az elhagyottakkal, a szegényekkel szolidáris. Gyakran idézte somogyi emlékeit: »Ha végig megyek az utcán, csak kapkodom a fejem, olyan gyönyörű járásúak az emberek, asszonyok. A járásuk is remekmű.«

Chiiovini Ferenc: Az egyéniség kialakításánál a hordott kalapot szerette felhozni, ami átveszi viselője fejformáját, karakterét és úgy alakul, ahogy viselik. (László Gyula: ugyanígy a házak, ruhák stb. — ezért nincsen új ház nála!) Boross Géza meghatottan emlékezik egy anekdotára, nem arra, amit Csikós Tóth András szokott mesélni s ami az öreg rajongását kifigurázza, hanem a következőre: Szép öreg magyar ült modellt. Rudnay megáll, nézi s azt mondja, kár, hogy nem jó a világítás, nem jön ki a szépsége. Hogy lenne szép? — kérdi Boross Géza. »Bácsika kedves« — mondja neki Rudnay, »csináljon egy szép mozdulatot«. Erre az öreg tempósan feláll, begombolja kabátját, bal kezét a szívére teszi, jobbját kinyújtja s hangosan mondja: »Talpra magyar!« — könnyezettető jelenet volt.

(Ehhez az utóbbihoz csak annyit: nem csak Rudnay, hanem a magyar nép is pózokon keresztül látta történelmünket, hiszen a történelmi olajnyomatok, vagy a beragasztható fényképfejű katona emlékek a falusi szobákban mind ezt a színpadi világot idézték. Rudnayban ezek a mozdulatok, tehát sajátos népi, népmesei hitellel jelentek meg.)

Vegyük elő Rudnay tájképeire vonatkozó adatgyűjtésünket: Lőrinczy Szabolcsnak mondta egyszer Rudnay Gyula, hogy minden képen van »három fecske« amelyiken nincs, azt nem ő festette.

Igen fontos az, amit Herman Lipótnak mondott beszélgetésük alkalmából: »Ha jön a megható alkonyat s összefoglalódik nagy foltozokba minden, akkor szeretek igazán festeni. Én délelőtt sohasem voltam piktor. Estefelé, olyankor azt érzem: sejtelem, mese az egész világ.«

Az én bábonyi tájképem földje: égetett umbra, kis okker és kevés fehér, a fű pedig permanent zöld. Lehet, hogy kis égetett siena is van benne. (László Gyula)

Bényi László a Lyka emlékkönyvben sokat idéz Rudnay nyomán: »Nem elszakadni a természettől, de valóságosságát megtartva át kell alakítani, hogy a kép az én érzésvilágomnak, ízlésemnek megfelelően... «A mi művészetünk alapja csak ez a föld és a föld népének kultúrája és az ebből fakadó lelikiség lehet... « Egy ülésre festés »a vázlat megköt, utamban áll«. »A magyar múlt sötét feje-

zetei.« »Amikor történelmi témákhoz nyúlok, éppen olyan költő vagyok, mint akárk Vörösmarty, Jókai, vagy Gárdonyi.«

Szombathy Viktor: »Nem szeretem a vad napsütést...«

Gách Marianne: »A téli táj sohasem ragadta meg képzeletemet.«

Kun István: Baján szép délutáni napsütésben sehol sötét felhők s Rudnay ebből a csendből viharos erejű, drámai képet festett.

Balázs Attila: »Ő mondta, nincs festői táj és nincsenek kiszemelt motívumok... az kényszeríti festésre ami megindítja... lehet az egy szegény parasztember, vagy faluvégi düllelt vályogviskó szegényes környezetével. Egy fa, vagy magányos gémeskút. Ez úgy meghatja, hogy nem tud ellenállni: lefesti... mindig az elhagyottat, a szegényest kereste... a festészet nekem nem mesterség, hanem imádság...«

Ferencz Lajos 1925-ben látta festeni: »A vásznat ölében tartotta, meghúzta kb. a látóhatár helyét, a hegyvonulatot ecsettel. Elkezdte elsősorban az ég boltívét, középiútt fehér. A vásznon kereste a színeket az éghez, mikor az ég megvolt, akkor kezdte el a földet, az éghez nem nyúlt már...« Kint két óránál többet nem dolgozott, három-lábú alacsony széke volt.

Gách Marianne: »Régi tájképeimre sokan azt mondták, hogy tragikus feszültségűek. Ez azért volt, mert tájbrázolásaimban a magyar történelem múltjának levegőjét akartam felidézni... újabb tájképeimen már kivilágosodtak a színek, kisütött a nap.« »A család elmondta nekem, hogy Rudnay Gyula fel volt háborodva emiatt a beállítás miatt!« »Én az úgynevezett nemzeti romantika híve voltam.«

Ezekhez a jegyzetekhez a következő megjegyzéseket fűzném hozzá. Rudnay az alkonyatok festője volt, látjuk ezt képeiből, meg tudjuk a maga szavaiból. Az alkonyat pedig a napfény és az éjszaka sötétje közötti átmenet. Emlékezzünk arra, hogy a fény hideg, az árnyék meleg és a kettő átmeneteiben virul ki a szín. Nos Rudnay egész festői élete a fény és árnyék határán bontakozik ki. Másik megjegyzésem az lenne, hogy Rudnaynál a méret és a megfestési mód mindig összetartozik, mégpedig — megfigyelésem szerint — a következőképpen. Nézzük arcképeit, tehát a közelről látott embert: nagyvonalú festői eszközökkel, de a tapintható részletességet sugallja, nézzük meg ugyanazokat az arcképeket tájba illesztve, ahol is mondjuk 20—30 méter távolságban jelennek meg, két-három szugesztíven, nagy festői tudással odatett színfolt jelzi a fejet. Rudnay tehát nem fest közel (részletet) a távolba, de nem fest távol (nagy foltot) a közelből látható helyett. Másodjára Rudnay pontosan számot vet azzal, hogy pl. egy tájat, annak előterét (például alakokkal) milyen távolból látja és a méretet ennek megfelelően választja ki. Nem fest nagy vászonra nagyon messziről látott előteret s nem fest kis vászonra közelről látott dolgokat. Minden a természetes, emberéletünk

hétköznapjaiban megszokott nagyságrendjében jelentkezik a távolságok szigorú megtartásával. Olyan erény ez, amire nem szokás figyelni (sem a festők nagy része, sem a nézők nem adnak erre), de ami otthosságot teremt a szemlélőben, mert olyan arányokon belül kapja a művészetet, mint amit megszokott. Hogy kissé mélyebben megvilágítsuk, amit mondandók vagyunk: nagyon gyakran látunk például egy Brueghel képből kinagyított háttér részleteket s azok tüneményes szépségükkel úgy hatnak, mint önálló, közelelről nézhető képek. Annak a kornak ez volt a követelménye. Ám a festői szemlélettel festett képek messze lévő háttéri részleteinek kinagyítása nem hoz, nem hozhat ilyen értelmű, részletszépségekkel telített látványt, mert a messze tájakon részletet nem látunk, hanem a tekintet előtt foltokká, nagy arányokká tömörödik a messzi táj, vagy ember. Nos ennek törvényeit ismerte Rudnay jobban mint bárki a vele egykorú festők között. »Kétszerakkora kép nem kétszer annyi munka, hanem sokkal több« — mondotta egyszer tömören.

További megjegyzések a már megismert és most következő jegyzetekhez: Rudnay nagyon komolyan vette a valóságot s nem tévesztette össze a színekben szinte kimerőszakolt gazdagságával. Egy alkalommal azt mondta »bolond franciák, virágos kertet csinálnak fejből« azaz az arcból egységes, vagy csak halaványan változó színét a paletta szivárványos színskálájával érzékeltetik. Hogy milyen csodákra voltak képesek ezzel a nagy impresszionisták, azt egy Renoir kiállításon megcsodálhattam s ma is csak áhitattal emlékezem rá, de meg kell érteni Rudnay sajátos, földhöztapadt s égreszárnyaló valóságlátását is. Egy ember jelleme, jellege nem változik attól, hogy jobbról vagy balról kapja-e a fényt, avagy éppenséggel a szabad ég alatt a színek kristálypalotájába kerül. Márpedig Rudnay számára éppen az ember volt a mondanivaló s nem az, hogy a paletta színeivel hogyan változtatok egy arcot optikai színcsodává. Úgy érezte, hogy elterelné a figyelmet a lényegről, hogy méltatlan lenne egy emberhez, ha csak a színek viháncolását figyelnök rajta.

Boross Géza hallotta az Atyától (Kiss Lajos), hogy régen Hódmezővásárhelyen talán Telekyné kérdezte a Mestert, hogy mikor is van hát készen egy kép: »Mikor beáll a csend« — felelte Rudnay.

Székesfehérvári előadásából: »Úgy tökéletes a kép, ha nem a valóság, hanem a képzelet látomása.« »A magasrendű művészi alkotás csak az értelem határain túl kezdődhet... csak az érzelem, az emberszemmel abszolút tisztasága, a lélek, a szív mélysége, ezeknek extázisai vezethetnek a legmélyebb művészi igazságok megismeréséhez, a láthatatlan emberhez...«

László Gyula: A híres Rudnay ég voltaképpen alkonyi ég, amikor a nap már lement, de helye fényes, környezete fokozatosan sötétedik, óriási gömbszeletnek látszik az ég.

Chiovini Ferenc: Vállalja a festő magát egészében, látszólagos fogyatékoságaival együtt, mert a fogyatékoságok is értékes sajátosságokká válhatnak, ha egy életműben következetesen keresztül viszik. Egy remekmű létrejöttében — úgy mondta — egy örült és egy bölcs egyszerre munkálkodik. Az inspirált örült hozza fel az ötleteket, miket a bölcs rögtön lekontrollál. A monumentalitás és intimitás ez a két ellentétes tényező, ha egy képen belül jelentkezik...

Hamvay Géza (Új Magyarország): »Magányos vagyok, nem tartozom se a fiatalokhoz, se az öregekhez, a magam útját járom, mert tudom, így nem tévedek el. Én ha festek, magamba nézek, befelé is festek, mert belső parancsra teszem, kezemet vezeti egy láthatatlan kéz, de szentségtelen valkmerőségnek tartanám, ha merő játékoságból olyan vonalakat és színeket is raknék fel a vászonra, amelyek ingerkednek tetszetőségükkel, de nem tartozniak a lényeg kifejezéséhez. A művészet a legfőbb tisztaság...«

»Raffaella Madonna szeme olyan mint az ég...«

Elekfy Jenő: »Sokszor szép napos nyári délelőtt viharos sötét fellegekkel borított egü kcmor táj született. A tájkép elemeivel is szabadon sáfarkodott, elhagyott belőle, vagy az arányokat megváltoztatta... többé-kevésbé fantázia szülötte bábonyi tájak tökéletesen karakterizálták a falut és vidékét, sokkal igazabbnak voltak bármely természetü ábrázolásnál...«

A »Nótá«-ról. »A festmény túlságosan a modelleken alapult és nem fejezte ki azt, amit bele akartam tenni...« Ekkor vált világossá előttem, hogy a természet leghűségesebb lemásolása, még ha a legszebb eredményt adja is — nem elég kifejezési eszköz számomra. Nem elszakadni a természettől, de a valóságoságot megtartva át kell alakítanom, hogy a kép az én érzésvilágomnak, izlésemnek megfelelően...«

Rudnaynak az emberről való felfogása és szemérmességé a legjobban az aktról, mint festői témáról való felfogásán mérhető le. Nem festett aktot, legalább is nem volt jellemző művészetére.

Halasyiné Rudnay Róza: Szemérmességéből nem festett aktot. Leányai, de még felesége sem mutatkozhattak még otthon sem hálóingben előtte.

Miklóssy Gábornak mondta Rudnay: »...a magyar ember a rejtett erotikumot szereti, szemérmessége és raffineriája kívánja ezt, nem szereti a titoktól megfosztott teljes kitálaltságot.«

Lőrinczy Szabolcs: »Gyula Bátyám, hát miért titkoltad, hogy két ilyen szép lányod van? Azért Szabikám, mert kiétségbeesem arra a gondolatra, hogy leányaim olyan gazemberek kezébe kerüljenek mint én, meg te. Házassági tanújuk volt esküvő után: »Szabikám, akármi is történik, az életben holtig tagadjad.« Levélben: »Az Úristen Neked meg fog fizetni ezért. Nekem, s bűnös lelkemnek s anyyi

földi gyarlóság hordozójának pedig megbocsát, hogy ilyen istenes dolgokban is benne találhat, holott tudja és bölcsen tudja — Vénusz, Amor és Bacchus istenekkel való — fölötte elítélendő — de földi porhüvelyemnek jól eső barátkozásaimat.«

Elekfy Jenő: »Olykor kifejezte ebbéli óhaját, hogy ilyesféle festői feladatokkal foglalkozik, ám a feleség — ha jelen volt — rögtön élénken tiltakozott. Mégsem ez a körülmény (mármint Böske tiltakozása) téríthette el szándékától... meggyőződésem, hogy az akt, mint festői téma kívül esett mindattól, ami festői fantáziáját állandóan foglalkoztatta. Vagy talán nem fért össze a magyar lelkiséggel? (Bábonnyban a falun kívül fehér legelőn öreg gémeskút díszítette a különben kietlen, száradt fűvel, gazzal, tehénlepényekkel borított lapályt. Egy hántolt, vastag farönkből kivájt, simára kopott itató vályú volt még a kút mellett. Gyula gyönyörködve tapintotta végig szemmel a vályú sima formáit, hajlatait s így szólt »sokkal szebb akárhány női aktnál.«

Chován Loránd: »Egyszer az osztály előtt mondta, hogy a felesége megtiltotta neki, hogy aktot fessen. — Ifj. Halasy Miklós orvosnál Jászberényben négy szénrajz aktja van! Ezek római korszakából való tanulmányok.

Elekfy Jenő: »Semmiesetre sem magyarázható azzal, mintha Gyula a szépnem iránt közömbös lett volna. Kedvesen tudott kuzinálni, sőt, sokszor szellemesen olyan keretek között, amilyent egy régi gavallér a századvégről a piederstálra helyezett nővel megengedhet magának.«

»A milói Vénusz Rudnay Gyula számára egy germán trampli volt, a magyar nép szemérmessége a művészetben is megmutatkozik. Nem igen festenek aktot.«

Miklóssy Gábor elmondta egy korrektúráját az aktról: Sokan belebuktak abba, amit Rudnay mutatott. Tizianra hivatkozott és felcsapott a vászonra egy fehér foltot: ez az akt. Nagy vastag festékmassza volt ez, hogy ezt »megszelidítse« és valőrökben behangolja, a fény-árnyékot megmintázza, vett egy másik, ritkább szőrű ecsetet, megdörzsölte félszáraz színben — nem hígban és azzal, amit a ritka ecset a félszáraz színből felszedett, azzal húzott be »felső kontraként« a fénybe. Ezt nem tudták utánozni, gyakran takony lett belőle, ha más próbálta. Rudnay úgy tudta behúzni ezt, hogy össze is olvadt a fehérrel, meg rajta is volt. — Az akt kérdésben — azt hiszem — Rudnay Erzsébet emlékezése segít a megoldáshoz. Elmondta ő is, hogy milyen szemérmes volt édesapja, még a strandra is hófehér ruhában, könnyű fehér kalappal és sétatálcával ment, kezén pedig fehér cérnakesztyű, szemlesütve ült a fürdőruhás nők között. Nos, aktot is azért nem festett, mert szégyellte volna leányai előtt. A család szemérmes élete volt mindene.

c) »Hazádnak rendületlenül.«

A múlt század végén legjobb mestereink teljes szívűkkel és emberi szenvedélyükkel a magyar nép felé fordultak, a festészet s általában a művészet, költészet, irodalom nyelvén voltaképpen a szabadságharcot folytatták. Megteremteni népünk számára azt a művészetet, amit magáénak érezhet, ami belőle fakadt. Nincsen terünk, hogy ennek a törekvésnek történetét itt megírjuk, sem pedig arra, hogy a XX. században miként vált ez a történelmiből plebejusivá. De ha XX. század eleji festészetünk nagy alakjait nézzük, mindegyikük a magyar pliktúra megberemtését tűzte ki céljául, talán csak a Nyolcak váltak közvetlenül a Párizsban történtek hazai tolmácsolóivá. Hollósy éppen úgy magyar művészetet akart teremteni, mint Rippl-Rónai vagy Egry, mint Nagy István, az alföldiekről nem is szólva. Persze mindegyik a maga módján. De mindük közül talán legtudatosabban Rudnay Gyula. Láthattuk, hogy Rudnaynál az életének eleme, amely nélkül megsemmisült volna. Alább jónéhány megjegyzését közlöm, amely még tovább mélyítheti bennünk ezt az őszinte egységet. Nem magyarkodás volt ez, hanem magyarság. Nem is irányult senki ellen, csak szerette volna megmutatni, hogy mennyi szépség, nemesség, emberség van a szegénysoron, meg a tájban. Önmagára eszmélésében nagy segítségére volt a nagy kiábrándulás, amely Párizsban érte őt.

A fiatal Rudnay két évig élt Párizsban. Tanára nagyon szerette őt, s mikor elhatározta, hogy hazajön, azt mondta: »miért megy haza, mit csinál ott, nincs a maga hazájában semmi! — Kérem, azért a semmiért megyek haza!«

Pátzay Pállal sokszor beszélgettek a »modernekről«. Mérhetetlenül megutálták az 1910-es kezdeményezéseket, Kandinszkyt s a többit, »Párizs városának semmi köze a francia művészetéhez«.

Elekfy Jenőnek mondta Rudnay: »A mai Párizs? Nekem nem kenyerem — igaz, hogy sohasem volt.«

Mikli Ferenek azt írta: »Ők Európára hivatkoznak. Arra az Európára, ami művészeti fejlődésünket a teljes anarchiába — dekadenciába s a legnagyobb válságba sodorta. Nincs más mentsvárunk, csak — politikai út...«

»Semmiféle divat, rövid életű, izléstelen érthetlenség nem érint... az maradok, ami eddig voltam, ha egyedül maradok is... az én művészi hitvallásom: tiszta művészet, érthető forma és színvilág. Magasrendűség.« »Bolond franciák, virágos kertet csinálnak a fejből.« »A franciák az eszköz emberei »1913-ban visszamentem a palócok közé. Elfelejtteni Párizst...«

Kántor Andor: Egyik növendéke egy »modern« munkát hozott be. Rudnay addig sohasem hallott élességgel fakadt ki a moderneskedés ellen és Párizst mint egy szajhát emlegette, amely magához

csábítja a könnyűvérű festőket és tönkreteszi őket. Többször mondta nekünk (László Gyula), hogy ő is elindult néha azon az úton, mint a franciák, de van otthon egy öreg tulipános ládája, arra nézett s az figyelmeztette: eddig s nem tovább.

Többször írt és beszélt a »magyar lelkiségről«, de bármilyen szépek és meghatóak is vallomásai: a maga mélységében festményein valósította meg ezt a benne viruló életérzést.

Íme néhány írása: »A művészet elhelyeződése a társadalom minél szélesebb rétegeiben olyan cél, amelyért érdemes küzdeni . . . Mi magyarok hivatva vagyunk arra, hogy az európai művészetben vezessünk . . .« nyilatkozott egyszer egyik újságban. (Makói Friss Újság.) Székesfehérvári előadásának szövegét Kiss Lajos mentette meg: »A magyar művészet inkarnációjának tekinthetjük Vörösmarty—Petőfi—Csokonai—Bertzsenyi—Balassi Bálint—Zrínyi a költőt. Felejtsük el e hősök nevét egy pillanatra, csak a tűz lángképe maradjon meg bennünk, miik műveikből feldöbbennek — s ezzel a felügyelt lélekkel — nézzünk szét a magyar képzőművészetben, zenében: hol vannak hasonló, nagy-lángú döbbenetes művészi megnyilatkozások? . . . Lobog a művészi lélek — nagy aggodalmak közt — felcsattan mint az égzengés a Talpra magyar! Petőfi, a Rákóczi induló — mindent elsöprő akaratata. Liszt s a széles lobogású Ady. És mintha ugyanezt a fekete tüzet, felharsanó világosságot, színt, életet elevenítő teremtő erő csapná oda a vászonra — ezt a nagy lobogást Munkácsyt . . . csak az eszközök mások, csak az alkotás materiális anyaga más: a benső tűz, láng lobbanása ugyanaz . . .«

Részletek a Riport című lapban írt cikkéből: »Nem az értelem, de az érzelem! Nem az értelem műveltsége, de az érzelmek mélysége, nagysága lehet csak minden művészet alapja . . . Az országút poros csavargója, kint a »nagy szabadságban«, ha felvirágozza magát s vidáman nézi a kék eget, benső, szent érzelmekkel közelebb áll a művészet nagy igazságaihoz, mint a megnyúlt, szétterült koponyájú, a nagy ismeretek súlya alatt roskadó gondolkodó.« — »A művészetek legmélyebb értelméhez, céljához, az emberiség örök boldogság-vágyához, gondolatokkal soha: csak az érzelmek mélységein és tisztaságán keresztül juthatunk el . . . az érzelmi alapból kigyúlt villámlás, mint meglátás s annak lázas összefogása — formába kényszerítés jó vagy rossz eszközökkel —, de mindenkor lényegre menőleg, magyar művészetünk jellemvonása . . . az Út. Én arról beszélek, amiért az ember teremtődött s ti válaszoltok nekem az eszetekkel s műveltségekkel, ezért sem lehet veletek művészetről beszélni.« — pusztulás víziója, majd: »Egy azonban biztos: — a végén, az első Ádám tisztasága, a művészetek szépsége, nemeslelkűsége tartja meg a világot az Életnek.«

»Ifjú szívekben élek« című röpiratban a többek közt így írt: »A magyar művészet fejlődésének legelső feltétele saját fajtánk szeretete. Minden idők minden nagy művésze, az abszolút művészi szabadság érzete mellett, saját nemzetének volt kifejező lelke... A lélek szárnyalhat fel az égbe, vagy zuhanhat a poklok fenekére, a kifejezés művésze eszközeiben világos, érthető maradjon. Ellenkező esetben az izoláltság katasztrófája, lelki kínja elkerülhetetlen. Menynyi szín, hang, fogalom maradt így értelmetlen némasággá kárhozattva. Ezek egy művész lelkében megrázó misztériumok, amit annyian éreznek, de az út sötét maradt, ha a lélek fel is gyúlt. Mert minden lélek mélyén vannak titkok örök némaságra kárhozattva, fekete, láthatatlan lánggal égők, de a nagy lélek szárnyasan örömmel felruházva lobban onnan el az értelem újongó, együgyű életére. S ha bölcs, örökre hallgat s ha művész, ki is tudja fejezni.«

EPILÓGUS

Részlet Kodály Zoltánnak az »Ifjú szívekben élek« című röpiratban a Magyar muzsikáról írott cikkéből:

»Budapestről Párizsba rövidebb volt az út, mint Kászonújfaluba . . . Welfel »Paulus«-ában mondja egy fiatal héber: »Csak az idegen szép!« És pár év múlva elpusztult Jeruzsálem.«

JEGYZETEK

Bár ez a kis tanulmány úgyszólván idézet-gyűjtemény, mégis alig használtam hozzá a szokott értelemben vett olyan irodalmat, amit elődeim Rudnay Gyuláról írtak. Természetesen ismerem Lázár Béla kis könyvét (Ernst Múzeum művész-könyvei V. Budapest, 1921.) Lyka Károlynak a Mesterről írt magvas tanulmányát (Nagy magyar művészek c. kötetben, Bp. 1957: 104—110) Molnár Ernő tanulmányát (Szépművészet, 1942, 185—188.) Bényi László kis könyvét a »Művészetek kiskönyvtárában«, és a Lyka Emlékkönyvbe írt dolgozatát (Műv. Tört. Tan. 1954: 457—474) és főként Kiss Lajos könyvét (Vásárhelyi művészet, 1957) és a többi írást, de ezekből is jóformán csak Rudnay Gyula saját szavait használtam fel, mert nem volt céлом a művészettörténeti értékelés. Mást kíséreltem meg: Rudnay egyéni és művészi értékeinek hiteles megrajzolását. Mielőtt hozzámérnök másokhoz, mielőtt helyét keresnök a magyar s az európai művészetben, szükséges megismernünk, hogy voltaképpen ki is volt ő. Ehhez nyerünk útmutatót ebben a kis tanulmányban. Arra törekedtem, hogy legalább valami megmentsék abból a légkörből, abból a szellemből, amelyben Rudnay művészete kialakult s amely a tudós írásközből általában kimaradt, mert a szó adatszerű értelmében nem tudomány, hanem »lira«, azaz: a legmélyebb valóság!

Az olvasó láthatta, hogy ezt a tanulmányt voltaképpen csak szerkesztettem: igazi írója maga Rudnay Gyula, szavainak közvetlen idézésével és tanításának barátaiban megmaradt emlékezetével. Voltaképpen — barátai s tanítványai — csak azt írtuk meg — egyre halaványuló emlékezetünkben kutatva — amit a Mester mondott el.

Tanítványai, akikhez eljuthattam kéréssel, a legnagyobb örömmel és megilletődéssel szedték össze emlékeiket a Mesterről. Ahol csak lehetett, szó szerint idéztem őket, de mégis sokszorosa maradt ki ebből a könyvből — helyhiány miatt — annak ami bele került. Kítűnő művészeink négy, hat, nyolc, s több oldalas levelei megérdemelnék hogy, ne csak néhány kiragadott soruk jelenjék meg, hanem egykor a Rudnayra vonatkozó teljes levelezésem megjelenhessék. Többük szóban mondta el emlékeit s itt az én lejegyzésemben kapják szavaikat, többükhöz meg — idő hiányában — nem tudtam elmenni, hogy elbeszélgessünk régi időkről. Őszintén megvallom, hogy nehéz helyzetbe kerültem, amikor volt társaimnak pompás emlékeit kellett idéznem, hiszen amiről írtak azt nagyrészt én is átéltem, mert három évig voltam a Mester tanítványa, mégis a kötelező illendőség arra készítetett, hogy a levelek szavait idézzem s magam csak ott szerepeljek, ahol a vallomásokból kimaradtak részek, vagy ahol az én emlékezetem pontosabb volt. Sok minden esendőség van tehát ebben a könyvben és még több hiányosság. De vigasztal az a tudat, hogy egyik volt társunk, Bartha Zoltán, egész életét szentelte arra, hogy mindennek nyomát kövesse, ami Rudnayra vonatkozik — ha jól tudom — immár hét nagy kötetnyi emléket gyűjtött össze részben a Mester szavaiból részben egykorú s későbbi emlékekből. Reméljük, hogy ez a nagy — részemről csak hallomásból ismert — gyűjtemény megjelenik majd s méltó emléket állít feledhetetlen Mesterünknek.

Most pedig engedjék meg, hogy betűrendbe szedve megköszönhessem azoknak szíves segítségét, akik Rudnay Gyula emlékének idézésében mellettem voltak. Balázs Attila, Barcsay Jenő, Bartha Zoltán, Basilides Sándor, Berzy András, Boross Géza, Borsos Miklós, Chiovini Ferenc, Chován Lóránd, Csáki-Maronyák József, Csertő (Klucsik) Ferenc, Dusza Pál, Elekfy Jenő, Ferencz Lajos, Frey Gabriella, Füstös Zoltán, Gallyas Frigyes, Halasy Miklós, Illés Árpád, Istókovich Kálmán, Kántor Andor, Kun István, Litkey György, Lőrinczy Szabolcs, Lőrinczy Szabolcsné, Máthé Gyula, Mattioni Eszter, Markup Valéria, Mikli Ferenc, Nagy Albert, Némedy Gábor, Ottó Ferenc, Papp Emilia (dr. Grynaeusné), Patay Éva, Pátzay Pál, a Rudnay család tagjai közül: Rudnay Róza (Halasy Miklósné), Rudnay Erzsébet (Némedy Gáborné), és özv. ifj. Rudnay Gyuláné, Schéner Mihály, Seres János, Szeiffert János, Szelesi Zoltán, Szentgyörgyi Kornél, SzLG monogramos tanítvány, Táray Teréz, Vén Emil. — Leveleiken, elbeszélésükön kívül használtam még a Művészettörténeti Dokumentációs Központ Adattárát, a Magyar Nemzeti Galéria adattárát és a bennük felhalmozott gazdag cikk- és kézirat gyűjteményt. Az újság-cikkek közül külön szeretném kiemelni Herman Lipót pompás beszélgetését a Mesterrel (Pesti Napló, 1932. III. 13.). — Sajnos nem jutottam el még sok-sok tanítványához s néhányan még adóság is a megígért levéllel. Hadd említsek meg itt még két dolgot. Tudok arról, hogy a pécsi Tanárképző Főiskolán készült egy szakdolgozatomat, amely Rudnay bábonyi tartózkodását dolgozza fel (Kéry Dezső: Rudnay és Bábony, kézirat). Szükségesnek tartom a további Rudnay feldolgozásoknak pontosabb tételét azzal, hogy közlöm Elekfy Jenő hozzám írt egyik levelének függelékét: »A Bényi féle kis monográfiában a képek datálása sokszor téves. A 11. képtől kezdve a 21., 22., 23., 25., 26., 27., 28., 32., 33., 34., 35., 36., 38., 39., 40., 43. és 44. számú képek mind a szemem láttára készültek 1920—1926 között. Ez a korszak volt nézetem szerint Rudnay legjobb korszaka, amelyben gazdag és eredeti egyénisége a legmaradéktalanabbul érvényesült.«

GYULA RUDNAY

1881—1957

Er war eine grosszügige Persönlichkeit der ungarischen Malerei. Seine Gewitterwolken, winddurchwehten Bäume, vom Abendrot beleuchteten Himmel, Wiesen, kleinen Häuser mit Schilf bedeckt und seine armen Leute in abgetragenen Kleidern gehören ebenso zu den Schätzen unserer nationalen Malerei, wie auch seine in flottem Rythmus tanzenden Betyären, oder seine die tragischen Momente der ungarischen Geschichte vorführenden Kompositionen. Er durchzog den Weg der ungarischen Maler der Jahrhundertende: München, Paris, Italien, aber er hat seine Stelle nicht gefunden. Er kam zurück und erlernte bei Simon Hollósy auf der Malerkolonie von Nagybánya die Vorliebe zu den Schattierungen der Natur, doch hat er auch das aufgegeben um statt der Schönheiten des äusseren Anblickes ein Dichter der suggestiven Welt vom inneren Farbensehens zu werden. Sein bewundernswertes Talent zügelte die disciplinierte Kraft seines Entschlusses, denn es wurde sein Lebensziel die echte ungarische Malerei zu erschaffen. Er stellte sich vor, dass — wie das ungarische Volkslied neben seiner östlichen Schicht mit gregorianischen, dann mit den Schönheiten der Renaissance, des Barocks und der neuzeitlichen Musik gefärbt ist, — so soll auch die ungarische Malerkunst in ihren Ausdrucksmitteln die grosse europäische Erbschaft durch und durch miterleben, aber in ihrer Unbändigkeit, Temperament — und in ihrer Themenwelt — die Natur der ungarischen Seele sich auszudrücken soll.

Dieses kleine Buch beschwört den lebendigen Gyula Rudnay herauf, die Bekenntnisse seiner Familie, Freunde, Schüler gesammelt um aus seinem unvergesslich edlen Wesen all das lebendig zu bewahren, was zum Durchleben seiner Bilder uns näher kommen hilft. Die Themen der einzelnen Kapitel sind: der Rudnay der Alltags, in dem seine Wohnung, Atelier, Gewohnheiten, Singen, Anekdoten und sogar seine Speiseordnung einen Raum bekamen, denn all das drückt sein Wesen ebenso aus, (und auch eben in demselben Sinne), wie seine Bilder. In dem zweiten Kapitel wird der Meister durch die Erinnerungen seiner Schüler lebendig, der sie nicht nur auf die Malerkunst lehrte, sondern auch auf die Schönheit des Humanums. Und zum Schluss können wir den schaffenden Künstler beobachten, beinahe bei der Arbeit.

Aus der europäischen Vergangenheit setzt er die leidenschaftliche Malerkultur von Tintoretto, Velasquez, Rembrandt, Goya fort, von den Ungarn ist ihm Munkácsy ans Herz gewachsen. Seine Lehren über Farbe, Licht, Komposition aber zeigen über die sich wechselnden Stile der einzelnen Epochen von Malerkunst weit hinaus, und decken die Gesetzmässigkeiten von Naturlehre der malerischen Mittel auf. Er wendet das Valeur der Impressionisten nicht an, weil es die Farben bricht, sondern er begleitet die hellen Farben mit komplementairen oder Kontrastfarben, und schafft so die Steigerung der Farbe oder das Stillen der Kraft deren. Mit seinen speziellen Lazuren reinigt er die Farben bis zu emaillierten Kräften. In der Mischung der dunklen und hellen Farben aus dem Gewitter der Dunklen erklingen fast mit hymnischer Klarheit die Farben der Lichter.

Sein Bestreben die gemeinsame europäische Tradition der Malerkunst mit dem ungarischen Volkskunst zu bereichern, war auch in Hinsicht der Zeit, aber hauptsächlich in geistiger Haltung gleichwertig mit der unvergesslichen Musik von Béla Bartók und Zoltán Kodály.

Gyula Rudnay gewann viele heimische und ausländische grosse Preise in den 20-er und 30-er Jahren unseren Jahrhunderts und seine Werke sind auch jetzt kostbare Schätze in unseren Museen und bei den Kunstsammlern. Leider sind genug viele Atelierarbeiten in aller Händen, und das setzt das Niveau seines Lebenswerkes herab. Aber seine in Dunkel vertiefte Malerkunst ist auch so das wunderbare Syntesis von der ausgelassenen Erbitterung und der aufblinkenden Hoffnung.

(1969)

GYULA LÁSZLÓ

